БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттингеН.

1967 ч. НОЯБРЬ 29 СРЕДА № 281 (6917).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУН VI ПЛЕНУМУ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Тыва обкомунуң пленумунуң дугайында

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

Дүүн партияның Кызыл хоорай комитединиң хуралдаар залында СЭКП Тыва обкомунуң VI пленуму болуп эрткен. Анаа «Республиканың чонунуң амыдырал хандырылгазының байдалының болгаш ону экижидер хемчеглериниң дугайында» база организастыг айтырыгларны чугаалажып көрген.

Бирги айтырыгның талазы-биле илеткелди партия обкомунуң секретары эш **В. И. Попов** кылган.

Ол илеткелдиң талазы-биле СЭКП Кызыл хооркомунуң секретары эш **В. Б. Добромыслов**, СЭКП Каа-Хем райкомунуң бирги секретары эш **Н. П. Федоров**, Өвүр районнуң «Кызыл тук» колхозунуң даргазы эш **С. Ч. Седен**, Тожу райкүүскомнуң даргазы эш **В. С. Тамдың-оол**, Тыва АССР-ниң чоннуң амыдырал хандырылга министри эш **Х. Л. Таржаа**, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың партком секретары эш **Ф. П. Кленов**, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш **Б. Ш. Долчанмаа**, Улуг-Хем райкүүскомнуң даргазы эш **К. Д. Будук-оол**, республиканың хандырылга болгаш сайгарылга эргелелиниң начальниги эш **И. И. Цевменко**, респотребсоюзтуң баштаар черииниң даргазы эш **Ю. С. Катков**, республиканың Күрплан даргазы эш **А. М. Арланмай**, «Тыва тудуг» трезиниң эргелекчизи эш **Ч. Б. Ондар** санал бергеннер.

Пленум бирги айтырыгның талазы-биле доктаалды чангыс үн-биле хүлээп алган.

Ийиги айтырыгның талазы-биле партия обкомунуң партийжи-организастыг ажылдар килдизиниң эргелекчизи эш **Г. В. Иванов** дыңнадыгны кылган болгаш областың XIII партия конференциязын эрттирер хуусаазының дугайында доктаалды пленум хүлээп алган.

Пленум ооң-биле бодунуң ажылын дооскан.

(Пленумнуң ажылының дугайында делгеренгей отчёт дараазында үнер).

Улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарышты калбартыр талазы-биле үлетпүр, транспорт бүдүрүлгелериниң, тудуг организацияларының коллективтериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның инициативазының дугайында

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң 1967 чылдың ноябрь 24-те ДОКТААЛЫ

Үлетпүрүүн, көдээ ажыл-агыйының, тудугунуң, транспорттуң болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларының коммунизм тургузуушкунунга төөгүлүг тиилелгелери-биле сорук кирген ажылдакчылары планнарны болгаш хүлээлгелерни хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарышты калбак нептереткеш, алдарлыг юбилейни — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылын толептиг демдеглээнин, бүдүрүлгечи чаа-чаа улуг чедишкиннерни чедип алганын СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлелиниң ДОКТААДЫРЫ БОЛЗА:

1. ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планының онаалгаларын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарышта кирген үлетпүр болгаш транспорт бүдүрүлгелериниң, тудуг организацияларының коллективтериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның инициативазын үүлдүт деп санаар.

2. Үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң беш чыл планнарын хуусаа бетинде күүседиринче ажылчы чоннарны моонгээр, чаа бүдүрүлге күүлерин ажыглалга киирер болгаш шиңгээдин алыр, чоннуң амыдырал хандырылгазын экижидер талазы-биле организакчы болгаш масса-политиктиг ажылды калбартырын; бүдүрүлгениң экономика талазы-биле ажыктыг болуур чоруун бүгү хемчег-биле бедидеринче, иштикки курлавырларны эң хөй-биле ажыглаарынче, эртемниң болгаш техниканың чедишкиннерин бүдүрүлгеге нептередирин дүргедиринче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улам ыңай көдүреринче, продукцияның шынарын, идегелдиг болгаш үр эдилелдиг болурун бедидеринче болгаш ооң бот-үнезин чиигдиринче, көдээ ажыл-агый культураларының дужүткүр чоруун болгаш мал ажылының продуктылуун сокаал чок өстүрүнче, мелиорацияны хөгжүдер болгаш тарааны база көдээ ажыл-агыйның өске-даа культураларын чыл бүрү эбек бүдүрүнүң зоналарын тургузар талазы-биле партияның төлевилээн хемчеглерин хуусаа бетинде боттандырарынче социалистиг чарышты угландырарын эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларына болгаш Министрлер Чөвүлелдериннге, партияның крайкомнарынга, обкомнарынга, хооркомнарынга болгаш райкомнарынга, министерстволарга болгаш ведомстволарга, бүгү партия, совет, профэвилел, комсомол болгаш ажыл-агый организацияларынга сүмелээр.

3. Улуг Октябрьның 50 чыл ою-биле холбаштыр СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тың Турааскаал туктарыбиле шаңнаткан бүдүрүлгелер коллективтериниң, организацияларның болгаш колхозтарның чедишкиннерин пропагандалаар талазы-биле ажылды, төп, республика, край, область, хоорай болгаш район солунларының редакциялары, журналдарның редакциялары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында радио дамчыдыла болгаш телевидение талазы-биле комитет болгаш ооң чер-черде органнары калбартын, социалистиг чарыштың чоруп турарын үргүлүү чыдып, үлетпүр болгаш транспорт бүдүрүлгелериниң, тудугларының мурнакчы коллективтериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның, бүдүрүлге чаартыкчыларының, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларының ажылының дуржулгазын калбаа-биле көргүзер ужурлуг.

1970 чылда, беш чылдың доостур чылында, совет улус болгаш бүгү дешилгелиг кижи төрелгетен Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң үндезилекчизи, бүгү чурттарның ажылчы чоннарының баштыңчызы болгаш башкызы В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурун демдеглээр. Ол өндүр улуг хүнүң демдеглээри-биле ССРЭ-ниң ажылчы чоннары ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планын хуусаа бетинде күүседип, социалистиг экономиканы өстүрүнүң темпилерин улам улуу-биле дүргедирин чедип алырлар.

СЭКП ТК — ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ — ВЦСПС.

АМЫДЫРАЛ ХАНДЫРЫЛГАЗЫ— ЧУГУЛА АЙТЫРЫГ

Республиканың чонунуң амыдырал хандырылгазының байдалының болгаш ону экижидер хемчеглериниң дугайында СЭКП обкомунуң секретары В. И. ПОПОВТУҢ илеткелинден

Бистиң Төрээн чуртувус бодунуң социалистиг революциязының үүс чылының ийиги чартыынче бүүгеледии-биле кирипкен. Эрткен чылдарын түүнеп көргеш, совет кижилер коммунистиг тургузуушкунуун чаа-чаа сорулгаларын чедишкиннинг шиитпирлээрин, Октябрьның хөрээн улам-чылаарынга чаа энергия, күштү тыпкан болгаш күзел-сорук талазы-биле улам бедик чадаже кедүүрүлген. Бодунуң дайынчы авангарды болгаш политиктиг баштыңчызы—Коммунистиг партияны долгандыр сырый каттышкан Совет Эвилелиниң улустары партияның XXIII съездизиниң шиитпирлерин улуг сорук кириишкиннинг амыдыралга боттандырып турарлар.

Юбилейлиг чыл күш-ажылчы улуг чедишкиннерлиг доостун турар. Баштайгы саналашкыннар өзугаар алырга, үлетпүр продукциязының өзүлдези 7,3 хуу планнаттынганынга удур 10 хуу хире өзер. Беш чылдың баштайгы үш чылында чурттуң үлетпүрү пландан ажыр 11 млд. рубльдиң продукциязын бүдүрген болгаш 1966—1967 чылдарда национал орулганы чылда ортумак өзүлдезе 14 млд. рубль болган. Көдээ ажыл-агыйда база-ла улуг чедишкиннер чедип алдынган.

Партияның XXIII съездизиниң шиитпирлерине дүүштүр совет улустуң чаагай байдалын улам ыңай бедидериниң талазы-биле хемчегдерни ажылдап кылган СЭКП ТК-ның сентябрь пленуму (1967) совет кижилериниң күш-ажылчы идепкейин болгаш чогаадыкчы күжүн улам көдүрген. Ол хемчеглер политика болгаш социал-экономика талазыбиле аажок улуг ужур-уткалыг. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының бадылаанны 1968—1970 чылдарда улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планында бүгү адырларны бедик темп-биле хөгжүдери, национал орулганы көвүдедири, чоннуң материалдыг чаагай байдалын улам экижидери көрдүүгеен.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың хүн бүрүдеги адасагыш салыышкынының ачызында бистиң республикавыска экономиктиг болгаш социал-культурлуг улуг чаартылгалар болган. Чоннуң амыдырал хандырылгазын экижидер талазы-биле эвээш эвес ажылдар сөөлгү чылдарда кылдынган. Чижээлээрге, чүгле сөөлгү ийи чылда безин районнар төптеринде амыдырал хандырылгазының 7 комбинады, колхозтарда болгаш совхозтарда хандырылганың 12 комнаталары ажыттынган. Чоннуң амыдырал хандырылгазының министерствозу 246 мун рубльдиң янзы-бүрү механизмнерин болгаш дериглерин алган. Ооң иштинде чоннуң амыдырал хандырылгазынга хереглээр автомашиналар 34. Бо бүгү хемчеглер хандырылганың шугумунда ажылдап турар кижилериниң ажылының байдалын экижиткен, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип, продукцияның шынарын экижиткен болгаш хандырылганы улам калбартыр арганы бергеен.

Алдынган хемчеглериниң түүнелинде чоннуң амыдырал хандырылгазының хемчээли сөөлгү ийи чылда 47,6 хуу өскен. Хандырылганың кол адырлары шапкын хөгжүп турар. Чижээлээрге, чүгле сөөлгү ийи чылда безин чагыг өзугаар хеп даараары 19,7 хуу, идик даараары 18,9 хуу, эт-херексел септелгези 21,4 хуу өскен. Амгы үеде республиканың чурттакчы чону хандырылганың 130 хире хеварлерин ажыглап турарлар.

Хандырылга бүдүрүлгелериниң коллективтери эрткен тос айларның планын эки күүсеткилээннер. Бии-Хем, Каа-Хем болгаш Улуг-Хем районнарда хандырылга четкилери калбарган болгаш чоннуң амыдырал хандырылгазы экижээн. Сөөлгү 2 чылдың Бии-Хем районга хандырылганың хемчээли 33 хуу өскен. Районнуң амыдырал хандырылга комбинадында даараныла цеги, фотография, идик болгаш шак септээр мастерскаялар, прокат пунктузу доктаамал ажылдап турар. Хеп быжыкчызы, фотограф болгаш парикмахерскаядан тургустунган бригада районнуң чурттакчылыг черлериниче үнүүшкүнү график өзугаар чорудун турар. Бо хүннерге чедир ол бригада 168 үнүүшкүнү кылган, 15,2 мун рубльдиң чагыларын күүсеткен.

Тураның амыдырал хандырылга комбинадының ажылын экижиде-ринге ында партия организациязы улуг рольду ойнаан, администрацияның ажылын контрольдаар эргезин ажыглап турган улуг чаартылгаларны кылган. Партия райкомунуң болгаш район Советиниң күүскомунуң дузазы-биле комбинатты дуржулгалыг кадрлар-биле быжыглаарын чедип алган. Ында ажылдап турар 120 кижиниң үштүн бир кезин ортумак болгаш дооспаан ортумак эртемниг. 13 коммунистиг партия организациязының эгелекчи саналын өзугаар бүдүрүлгениң алзын хөй айтырыглары чогумчалыы-биле шиитпирлеттингеН болгаш коллективке кижизидилге ажылы экижээн. Ыпчанган Улуг Октябрьның 50 чылын холбаштыр ол коллективке СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Министр-

(Улаачызы 2-ги арында).

МОСКВАЧЫЛАРНЫ ДЕТКЭЭН

Октябрь революциязының төөгүлүг бежен чылын «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары күш-ажылчы бедик чедишкиннерлиг дедиглеп арттырган. Коллектив кежигүннери бүдүрүлге талазы-биле эки көргүзүүлери дээш юбилей бүдүүзүнде шилчип чоруур үш Кызыл тук-биле шаңнадын, кезээ мөңгеде кадагалаар Кызыл тукту бага алган.

Тыванын даг үлетпүрүнүң баштайгызы — Ак-Довурактың даг-дүгү арыглаар комбинадында социалистиг чарыш улам кыптыгын турар. Беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир деп Москваның ажылчы чоннарының бүгү чуртка чарлаан эгелекчи саналын ак-довуракчылар илиш-биле деткип, мурнунда алган социалистиг хүлээлгелерин база катап эде көргеннер.

Чоокта чаа болуп эрткен бүдүрүлге хуралында Ак-Довурактың ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары келир чылдың болгаш беш чыл планының ооң-даа ыңайгы чылдарында күүседир сорулгаларын дугуржуп алганнар. 1968 чылдың планныг даалгазын декабрь 25-те күүсеткишаан, пландан ажыр мүн тонна сорттуг даг-дүгүн Төрээн чуртка бээрин хүлээнгеннер. Оон аңгыда келир чылдан эгелеп чаа марканың даг-дүгүн белеткээр бүдүрүлге технологиязын ажыглалга киирерин социалистиг хүлээлгеде онзалап көргеН. Чаа технологияның күсели-биле чылда 70 мун рубльдиң бараанныг продукциязы-немей алдынар.

Комбинаттың ажылчыннары беш чылдың планын хуусаа бетинде 1970 чылдың ноябрь 7-де күүседип, бүдүрүлгениң баштайгы эзлээнин төлевилеттингеН күүзүн ийи катап ажырарын хүлээнгеннер. Ол ышкаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 140 хуу бедидери, бүдүрүлгениң орулгазын амгызындан 1,5 катап көвүдедири хүлээлгеде айытты ngan.

Ажылчыннарның культурлуг дыштанылгазын организастаар болгаш ажыдыралын экижидер дугайында тодаргай хемчеглер хүлээлгеде база көрдүүгеН. Беш чылдың төнчүзүнге чедир Ак-Довуракка бүрүн комплексилиг стадионну, ногаа өстүрер черни, 50 орунлуг профилакторийни, кыжын турбаза кылдыр ажыглаар доктаамах ажылдаар пионерлер лагерин тударын болгаш хоорайның чурттакка бажыңнарының чартык кезинге газ киирерин хүлээлгеде бижээн.

— Беш чыл дургузында бистин аныяк хоорайывыстың улам чаагайжыры өөрүнүүг-дүр. Ынчаарга бүдүрүлге көргүзүүлериниң талазыбиле алган хүлээлгевисти айытканы хуусаазында күүседир дээш бүгү күштү салыр ужурлуг бис. Айытынган сан-чурагайларны болгаш өске-даа ажылдарны күүседири башкы Лениниң төрүттүүгениниң 100 чыл оюнга төлептиг белээвис болур—деп болбаазырадылга фабриказының кол инженери эш Б. Касаев чугаалаан.

«Шынның» корр.

СОВЕТ КИЖИНИҢ УГААН-БОДАЛ ӨЗҮЛДЕЗИ

Бүдүрүлгениң болгаш улустуң материалдыг чаагай байдалының көдүрлүүшкүнү-биле кады совет ажыл-ишчилериниң культураза, медерелдин, идейлиг бышкан чоруу соксаал чокка бедип турар. Кижилериниң угаан-бодал талазы-биле өзүлдези—социализмниң бир кол чаалап алыышкыны болур. Улуг Октябрьның чартык үүс чыл юбилейинге турааскаткан, партияның документилеринде ол бүгүнү онзалап айыткан.

Социализм бистиң чуртувуска караңгы, бүдүүлүк чорукту бүрүн узуткаан болгаш билигин база культураны бүгү улустуу болдурган. Социалистиг идеология чаа амыдыралдың бүгү тургузукчуларының ниити идеологиязы, ниитилел хөгжүлдезиниң күчүлүг чогаадыкчы күжү болу бергеН. Совет кижилериниң аажы-чаңының овурхевири, оларның күш-ажылга, ниитилелге бот-боттарынга хамаарылгазы үндезини-биле өскералгеН. Совет кижиниң—демиселчиниң, революсчунуң, медерелдиг ажыл-ижиниң угаан-бодалы аажок бедик хемчээл-биле өзүп калбарган.

Бисте культураның доктаамал депшилгезинге, кижиниң бүгү талалыг таарымчалыг сайзыраарынга эргежок чугула бүгү бөйдал тургустунган. Маңаа хамыктың мурнунда улус өөредилгезиниң саңчаар-дда аажок калбак хөгжүлдезиниң дугайын чугаалап болур. Революция мурнунда чоннуң дөрттүн үш хире кезин бижик билбес турган чурта ам ажылдап турар бүгү кижилериниң чартыктан хөй кезин долу эвес ортумак, ортумак болгаш дээди эртемниг боОн турар. Культураның, эртемниң, уран үүлдүн бүгү байлакшылы массаның болуп турар.

Совет эрге-чагырганың баштайгы үезинде-ле В. И. Ленин чырыкче болгаш билигже чоннуң күүлүг көдүрлүүшкүнүн демдеглевишаан, «бистер ол көдүрлүүшкүнге дузалап база аңаа бараан боОн турарывыс-биле чоргаарланыр эргелиг бис» — деп чугаалаан. Ынчаарга амгы төөгүлүг байдалда бистин ленинчи партиявыс ажылчы чоннарның угаан-бодал хереглелдерин, оларның культурлуг болгаш политиктиг өзүлдезин улам долу хандырар дээш бүгү эргаларны ажыглаар турар. Бистин чуртувус коммунистиг ниитилелди калбак фронт-биле тургузуп турар амгы үеде чаа кижиниң бүгү талалыг кижизидилгези, улус өөредилгезинин болгаш культураның улам ыңай хөгжүлдези аажок улуг ужур-дузалыг болур дээрзин СЭКП-ниң XXIII съездизи онзалап демдеглээн.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ортумак болгаш дээди школаның улам ыңай хөгжүлдезиниң дугайында доктаалында, а ол ышкаш «Эртемниң болгаш эртем-педагогика кадрларын белеткээриниң дугайында» чоокта чаа хүлээп алган доктаалында партияның болгаш чазактың улус өөредилгезин улам ыңай сайзыраңгайжыдар дугайында сагыш салыышкыны сиңниккен.

Бистиң бурунгаар депшилгелиг базымывыс бүрүзүнде-ле чедип алдынган чаагай кежикти, ооң иштинде культураның болгаш эртемниң байлакшылын совет кижи улам долузу-биле ажыглап турар. Ажылчы чоннарның хостуг үезинде янзы-бүрү көвүдеткени маңаа дыка ужур-дузалыг болуп турар. Совет эрге-чагырганың чылдарында үлетпүрге ажыл неделязының үргүлчүлели ортумалбиле 18 шакка кызырылган. Беш ажыл, ийи дыштаныр хүнүг неделяже шилчээни чүгле эки дыштанырындан аңгыда, харын өөренир, эртемниң, техниканың, уран чогаадылганың талазыбиле болгаш өске-даа бодунуң туралаан ажылхеректерин кылыр калбак арганы совет кижилерге берип турар. Партия, совет, профэвилел болгаш хөй-ниитинин өске-даа организациялары, ажылчы чоннар хостуг шак-үени ажыктыг кылдыр ажыглаарынга бүгү таарымчалыг байдалды тургузар хүлээлгелиг.

Бисте культура-чырыдыышкын албан черлериниң калбак четкилери—культура ордулары болгаш бажыңнары, клубтар, массалыг библиотекалар, театрлар, музейлер саңчаар-даа аажок хөй. Олар шупту боттарының харысалгалыг хүлээлгезин чедишкиннинг күүседип, социалистиг культураның нептередикчилери болгаш өзугаар төөг болуп ажылдаан турары эргежок чугула.

Ниитилелдиң угаан-бодалының өзүлдези, эң калбак массаны культураның байлакшылынче хандыкшыдары литератураның болгаш уран үүлдүн кижизидикчи ужур-дузазын күштелдирип турар. Коммунистиг тургузуушкунуун эргеажыы база чаа кижиниң кижизидилгези ажылчы чоннарны идея талазы-биле байлакшылып, бедик моральды оларга хөгжүдер, улустун өзүп турар эстетиктиг негелде-хереглелдерин хандырар, чаа ниитилел харылзаазын бадыткан базы сайзыраңгайжыдарынга дузалаар ыңдыг уран-чечен чогаалдарны чогаадып тургузарын негеп турар.

Массаның уран чечен чогаадылгазының чечектелишкини бистиң чурттуң культурлуг амыдыралының чарылбас кезээ болу бергеН бот-тывынгыр уран үүлдүн өзүлдезинден тодаргай көстүп турар. Ол бир миллион ажыг совет кижилер боттарының хостуг үезинде янзы-бүрү бот-тывынгыр бөлүмнерниң болгаш коллективтерниң ажылынга киржип, боттарының салымчаяанын улам сайзыраңгайжыдып, ооң-биле кады улустуң угаан-бодал эртинелерин улам хөгжүдүп турар. Ажылчы чоннарның бот-тывынгыр чогаадылгазының бүгү хевирлерин чер-черге улам-на калбартыры эргежок чугула.

Совет кижиниң, ниитизи-биле бистиң бүгү ниитилеливистиң амыдыралы хөй талалыг база байлак чаагай болган тудум-на, чурттуң мурнунда тургустунган соруулгаларны шиитпирлээринге интеллигенцияның ролю улам көскүзүбиле өзүп турар. Интеллигенция бодунуң билиин болгаш арганы ажыглаарынга чаа таарымчалыг байдалды коммунистиг тургузуушкун тургузуп турар. Совет интеллигенция ниити эрге-ажыктар-биле чурттавышаан, социализмниң культуразын могаг чок бурунгаар хөгжүтүүшаан. Төрээн чурттуң мурнунга бодунуң хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседип турар.

Культура тургузуушкунунуң тургустунуп келген айтырыгларын чедишкиннинг шиитпирлээри ССРЭ-ниң культура, чырыдыышкын министерстволарындан, дээди болгаш тускай ортумак өөредилгениң министерствозундан, радио дамчыдылгазының база телевидениянын, кинематографиянын, парлалганың талазы-биле комитеттериннен болгаш оларның чер-черде органнарындан улуу-биле хамааржыр. Партияның болгаш чазактың шиитпирлеринге дүүштүр ажылының стилин сайзыраңгайжыдарын болгаш ооң деннелин-бүгү талазы-биле бедидерин олардан амыдырал негеп турар. Партия организацияларының мурнунда бо талазы-биле база-ла улуг, харысалгалыг соруулгалар салдынып турар, олар культура ажылдакчыларын кижизидериниң хөрээн доктаамал экижидер, идеологтуг фронтунуң бүгү участоктарын доктаамал кичээнгейге алыр ужурлуглар.

Бистиң партиявыс социалистиг, ниитилелдиг бүгү талалыг хөгжүлдези, совет кижиниң угаан-бодалының улам ыңай өзүлдези дээш база коммунизм дээш демиселге, чаа амыдыралдың тургузуушкунунга совет кижиниң идепкейлиг, бедик медерелдиг кылдыр кижизидер талазы-биле эргежок бүгү үүлдерин кылын келген болгаш моон соңгаар-даа кылыр аңаар.

(«ПРАВДАНЫҢ» МУРНУКУ ЧҮҮЛҮ).

Иван Васильевич Сергеенко Ак-Довуракта «Тыва даг-дүгү» комбинаттың төп септелге-механиктиг мастерскаязында ажылдап турар, ооң мергежили—демир чондурукчузу. Бо мергежил хүндүлүг болгаш аңаа тускай өөренип алыры, кызымак болуру негеттинер. Демир чондурар кижиниң янзы-бүрү машиналар кезектеринге хамаарышкан үүлдерни таарыштыр чондурары — ылаптыг ажылдаарын негээр. И. В. Сергеенко ол ажылын эки кылып турар болгаш ажыл нормазын үргүлчү ажыр күүседир. Ол—ында шалыпчыларның бирээзи. Бо чурукта—И. В. Сергеенко.

Фото **С. Феоктистовтуу**.

ПРОТОКОЛГА АТ САЛГАН

МОСКВА. Совет Эвилелиниң болгаш Моол арат Республиканың чазактарының садыг төлээлериниң арызынга чаагай найыралдың, акы-дуума кады ажылдажылганын болгаш бот-бодун бүрүн билчириниң байдалынга эрткен чугаалажыышкыннарның түннелинде ноябрь 27-де Москвага 1968 чылда ССРЭ-ниң болгаш МАР-ның өрзынга бот-боттарын бараанар-биле хандырар дугайында протоколга ат салган.

Келир чылда совет-моол бараан саарылгазы 1967 чылда талаларның айыткан хемчээли-биле деннээрге, 17 хуу хире көвүдээр. Совет Эвилели Моол Арат Республикага янзы-бүрү машиналарны болгаш дериглни, ылаңгыя автомобильдерни, тракторларны болгаш көдээ ажыл-агый машиналарын, электротехника болгаш даг-шахта дериин, калбак хереглелдиң үүлдерин садар.

МАР ССРЭ-ге дүктү, хем чиг-эттн, өлүктү, даг тывын үлетпүрүнүң продукциязын болгаш өске-даа бараанарны садар.

Эрткен чугаалажыышкыннар болгаш ат салган протокол Совет Эвилели биле Моол Арат Республиканың аразында найыралчы харылзаларны улам ыңай быжыглаарынга болгаш экономиктиг кады ажылдажылганы хөгжүдеринге дузалаар.

(СЭТА).

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ VI ПЛЕНУМУ

АМЫДЫРАЛ ХАНДЫРЫЛГАЗЫ—ЧУГУЛА АЙТЫРЫГ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

лер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң тураскаалдыг тугун тывысканы-даа таварылга эвес.

Бай-Хаактың болгаш Ак-Довурактың амыдырал хандырылга комбинаттары эки ажылдап турарлар. Ук комбинаттарның цехтери болгаш мастерскаялары чоннуң кирген чагыгларын эки шынарлыг күүседип турар. Комбинаттың ажылчыннары, ылаңгыя мастерлер хептиң чаа хевирлерин үргүлүү сонуургап, бо талазы-биле тускай сеткүүлдерни ажыглап турарлар. Комбинаттарның мастерскаяларының ажылы черле эки. Эт-херексели хөлезилеп ажыглаар пунктулардан хеп чуур машинаны, радиоприёмникти, пылесосту болгаш оон-даа өске үүлдерни ап болур.

Соолгу чылдарда республика төвүнде амыдырал хандырылганың хөмчүзүн көскүзү-биле өскен. Кызылдың 13 мастерскаяларында 300 ажыг кижи ажылдап турар. Амыдырал хандырылганың комбинаттары Эрзинде, Самагалдайда, Тээлиде болгаш Хандагайтыда ажыттынган.

Чоннуң хүндүткелин чаалап алган эки ажылдыг мурнакчылар амыдырал хандырылгазының системазында эвээш эвес. Оларга Кызылдан эштер Худорожкова биле Черноусова, Сарыг-Септен эш Ростовцева, Эрзинден эш Толгар, Чадаавадан эштер Доржу болгаш Очур-оол, Турандан эштер Фролов биле Бегзи, Самагалдайдан эш Бадыр, Хову-Аксыдан эштер Зубова биле Түмен-Хөө, Бай-Хаактан эштер Ежаков болгаш Чудакова, Ак-Довурактан эштер Паршенина, Мөңге-Тайр болгаш оон-даа өскелерни адап болур.

Республиканың чоннуң амыдырал хандырылгага хереглелдерин 13 министерстволарның, эргелелдериң болгаш ведомстволарның күүседип турарын илеткелчи демдеглээн. Амыдырал хандырылгазының эрткен он айларының планын Коммунал ажыл-агый министерствозу 107,8 хуу, Кадык камгалал министерствозу — 114,5 хуу, харылзаа эргелели—346,5 хуу, автооруктранс каттыжышкыны—207,7 хуу, рес-спорт чөвүлели—100 хуу күүсеткен.

Ынчалзажок чоннуң амыдырал хандырылгазының хөрөөнде бар четпестерни илеткелчи ханызы-биле аналиэтеп илереткен. Түүнү-даа мурнунда чоннуң кижи бүрүзүнге онааштыр хандырылганың хөмчүзүн ам-даа эвээш. Бир эвес 1967 чылдың тос айларында Россия Федерациязының бир чурттакчызынга-ла 9,2 рубльдің амыдырал хандырылгазын көргүскен болза, ол түү бистиң республикавыста ийи катап эвээш, 4,5 рубль болуп турар. Бо көргүзүг Бай-Тайгада, Тес-Хемде болгаш Өвүрде онза куду. Чер-черде партия болгаш совет органларының чогуур хемчегларни албайн турарындан Чөөн-Хемчик болгаш Тожу районнарда ол көргүзүг мурнукузуудан кудулаан.

Чоннуң амыдырал хандырылгазын эжижидер талазы-биле пленумларга болгаш сессияларга хүлээп ап турган доктаал, шиитпирлерин чамдык райкомнар, район Советтери эчизинге чедир күүсетпейн турар. Кызылда ателье тудуу ам-даа эгелевээн, Тээлиде, Сарыг-Септе, Бай-Хаакта болгаш Туранда хөй чуур черлерлит чунар бажыңнарның тудуу мынчага дээр хожудан турар. Таңды, Улуг-Хем дээн ышкаш улуг районнарның суурларында амыдырал хандырылга комбинаттары туржук, амыдырал хандырылга өрээли безин чок. Түүлге Таңдының Арыг-Бажы суурда хандырылга өрээли бар. Районнуң чурттакчы чоннуң хандырар үнүүшкүнүү бригадалар улуг бергедөшкиннерге таваржын турар. «Тиилелге» совхозта даштыкы хеп даараар мастерлер хандырылга өрээли чок болганы-биле хепти хемчээрин кыдымчуга чорудуп турган таварылга бар. Ырак одарларда малчыннарның хандырылгазы багай. Парикмахерскаялар, идик септээр мастерскаялар чок. Хову-Аксының амыдырал хандырылга комбинадының ажылы багай. Ажылчы чоннар депутаттарының Таңды район Совединиң күүскомунга, амыдырал хандырылга комбинадының ажылын шын организастаар, оларның кылып турар продукцияларының шынарын бедидер болгаш бүдүүрүлгеге чаа технологиларны шиңгээдир сорулга-биле хеп даараарының экспериментальдыг лабораториязын организастаар үе келген.

Республиканың кайы-даа районунда идик септээр мастерскаялар болгаш парикмахерскаялар чедишпейн турар. Чагыг ёзугаар чоннуң чуртталга бажыңнарының септелгезин база организастаары чугула, бо көргүзүг бисте кончуг куду—түүлге 5,4 хуу. Хөрөөженнерниң күш-ажылын чингедир дээш хеп чуур черлерниң четкизин калбартыр херек. Ынчалзажок республикада хеп чуур түүлге 3 пункт ажылдап турары кончуг четпес. Коммунал ажыл-агыйның министерствозу бо талазы-биле чогуур түүнелди кылыр ужурлуг.

Чоннуң хереглелин прокат пунктуларының дузазы-биле улам долу хандырып болур. Ынчаарга республикада амыдырал хандырылгазының ол хевири багай тургустунган. Чижөлөөрге, Кызыл хоорайның амыдырал хандырылга комбинадының прокат пунктузунда культура болгаш ажыл-агый хандырылгазының түүлге 22 муң рубль өртектиг үүлдери бар, ужуру болза аңаа 55—60 муң рубльдің ындыг үүлдери турар ужурлуг, а Амыдырал хандырылга министерствозу ол айтырыгларны оожум шиитпирлеп турар. Респотребсоюзтуң (эш Катков) шугуму-биле 1967 чылдың 10 айларының дургузунда көдээ чоннга прокат пунктуларын дамчыштыр түүлге 100 рубльдің үүлдерин хандырып берген, ол дээрге планның дөңгүп-ле 2,2 хуу күүсеттингени ол-дур, ынчаарга бистиң республиканың хереглел кооперациязының хуучу кежигүннери 60 муң ажыг кижи болгай. Таңды, Каа-Хем, Тожу, Тес-Хем, Эрзин, Өвүр, Бай-Тайга районнарда прокат пунктулары хагдынгылаан. Чоннуң хандырылгазында бо четпестер-биле эштежин болбас болгаш респотребсоюзтуң удуртулгазы моон чогуур түүнелди кылыр ужурлуг.

Чоннуң хандырарының культуразын бедидеринче, чагыгларны чогуур өйүнде болгаш шынарлыг күүседиринче, машиналарны, механизмнерни болгаш дерилгелерни ажыглаарынче, кадрларны белеткээри болгаш кижизидеринче онза кичээнгейни угландырбышаан, амыдырал хандырылга албанында хөй четпестер болза Амыдырал хандырылга министерствозунуң, республиканың, Тыва АССР-ниң Коммунал ажыл-агый министерствозунуң, партия организацияларының талазындан инициативазы кошкак болуп, организастыг хөй айтырыгларны оожум шиитпирлеп, шүгүмчүлелдиг саналдарны болгаш практиктиг сүмелерни эки тоон көрбестен, кадрлар-биле четпес ажылдап турары-биле тайылбырлаттынар деп В. И. Попов демдеглээн.

Амыдырал хандырылгазының албанын эжижидери материал-техниктиг хандырылгадан улуу-биле хамааржыр. Ындыг турбуже, материал-техниктиг хандырылга эргелелиниң (эш Цевменко) хандырылганы организастан турарында четпестер хөй. Дааранылга мастерскаялары колдуунда чагыкчыларның берген материалдары-биле ажылдап турар, өстерениң ассортиментизи эвээш, чамдыкта саартынмас бараанналр болгулаар, тонга моюндуруктар чок, өске-даа чок азы четпес болгулаар материалдар хөй. Сапык мастерскаяларында кадгалар, хырбалар, дозу-будук үүлдери чедишпес, фотоателелерде четпестер база хөй. Бо бүгү болза чоннуң хандырылгазын эжижидеринге багай салдарлыг болур.

Республикада амыдырал хандырылгазының бүгү бүдүүрүлгелери беш хонуктуг ажыл неделязынче шилчээн. Ынчаарга комбинаттарның, мастерскаяларның, химиктиг арыглал черлерниң, ателелерниң, чунар бажыңнарның, хеп чуур черлерниң ажылының дугайында хомудалдар ам-на кирип турар апарган. Чижөлөөрге, Кызылда хеп чуур чаңгыс черниң хептер хүлээп алыр болгаш бөөр шагын өртенгиниң 8 шактан кежээкиниң 6 шакка чедер кылдыр доктааткан, ол дээрге ажылчы чоннарның ажылдап турар шактарыдыр. Ол чер субботада болгаш воскресеньеде шуут ажылдавас. Чагыгны күүседип бөөрениң хуусаазы—3—4 неделя, чугдурар хептер хүлээп алыр пунктулар чок. Чунар бажыңнар талазы-биле база ындыг. Республиканың өске-даа районнарында мындыг байдалдар бар. Неделяда ийи дыштанып хүннү тургузар дугайында чазактың доктаалы бүдүүрүлгелериң-даа, хандырылганың-даа ажылдакчыларына бир дөмей хамааржыр дээрзи билдингир, ынчаза-даа субботаларда болгаш воскресеньелерде амыдырал хандырылгазының талазы-биле чонга харын улам эки байдалды тургузар ужурлуг. Бо албан черлериниң дыштанып хүннерин доктаадырда, профсовилел организациялары, черчер Советтери ону барымдаалап көөр ужурлуглар.

Чоннуң амыдырал хандырылгазын бүгү хемчег-биле эжижидер чорук ол харыысалгалыг участокка партийжи удуртулганың деңнелиндеи шиитпирлиг хамааржыр. СЭКП райкомнары, парткомнар, партияның эге организациялары амыдырал хандырылга бүдүүрүлгелериниң, коммунал ажыл-агыйының ажыл-чорудулгазынче доктаамал болгаш ханы кичээнгейни салыр, ону хөй-ниитиниң хүн бүрүдеги контролюнга тургузар ужурлуг. Бо адырларга коммунистиг күш-ажыл дээш, планнарны чедишпиннинг күүседир болгаш чонну хандырарының культуразын бедидери дээш чарышты улам калбартыр херек.

Туранның, Ак-Довурактың, Сарыг-Септің амыдырал хандырылга комбинаттарының коллективтеринде, социалистиг чарышты организастаан, ооң түүнелин үндүүрүп турар, көскү агитацияны таарыштырган, хана солуннары үүгүп турар. Ындыг болзадда Бай-Тайганың, Улуг-Хемниң, Бай-Хаактың комбинаттарында масса-политиктиг ажылды онза кошкак чорудуп турар, социалистиг чарышты багай организастаан, ынчаарга оларда СЭКП райкомнары партияның эге организацияларының ролюн болгаш харыысалгазын бедидер талазы-биле кошкак ажылдап турарлар. Амыдырал хандырылгазының, коммунал ажыл-агыйның айтырыгларын Советтериң сессияларына болгаш күүскомнарыга доктаамал чугаалажып көрүп турары кончуг чугула, доктаамал комиссияларны болгаш депутаттарны олче массалыы-биле хаара тудар ужурлуг.

Чоннуң амыдырал хандырылгазының бүгү хевирлериниң дүрген хөгжүүрүн хандырар, чонга амыдырал хандырылгазының талазы-биле көргүзер дуза үүлдерин 1970 чылга чедир чижек-биле 2,5 катап, а көдээ черлерге—3 катап көвүдедир деп сорулганы СЭКП-ниң XXIII съездизи салган. Бистиң республиканың амыдырал хандырылга талазы-биле ажылдакчыларының мурнунда — чонга амыдырал хандырылгазының талазы-биле көргүзер дуза үүлдерин 1970 чылга чедир 3,5 катап, а көдээ черлерге—5,1 катап көвүдедир деп улам улуг сорулга салдынган. Чурттакчы чоннуң кижи санында онааштыр бо талазы-биле хандырылга хемчээлин хоорайга 7 рубль, көдээ черлерге—4 рубль чедирери көрдүнген.

Бо талазы-биле кылыр ажылдарның хемчээли болза амыдырал хандырылга бүдүүрүлгелерни удуртуруннуң деңнелин шиитпирлин-биле бедидериниң, янзы-бүрү организастыг, техниктиг болгаш экономиктиг хемчегларни боттандырарының айтырыын чидин-биле тургузун турар. Амыдырал хандырылганың адырларын хөгжүдериниң кол угланышкыны — ону индустриалдыг болгаш эртем талазының үндезининге шилчидери болур.

СЭКП-ниң Кызыл хооркому, райкомнары, ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай болгаш райкүүскомнары, министерстволар бо талазы-биле кичээнгейин моон соңгаар шиитпирлин-биле күштелдирер ужурлуглар. Күүседир ажылдарның шынарын улам эжижидери, чонну хандырарының культуразын бедидери, амыдырал хандырылга бүдүүрүлгелериниң ажыктыг, орулгалыг болур чоруун бедидери эргежок чугула.

Партия, совет, профсовилел болгаш комсомол организацияларының хүлээлгези — чоннуң амыдырал хандырылгазын хөгжүдер болгаш совет улустуң чаагай байдалын улам ынай эжижидер дутайында СЭКП-ниң XXIII съездизиниң айыткан хемчегларын боттандырар талазы-биле онаалгаларны хуусаа бетинде болгаш харын-даа ажыр күүседири дээш социалистиг чарышты улам калбартыры болур деп, В. И. Попов түүнелинде чугаалаан.

№ 48 тудуг эргелели—туткан бажыңнарның шеверлел ажылын кылыр организация. Ооң Кызылда участогунда Мария Сафроновага удурткан бригада эң эки түүнелдерни чедип алган.

Шеверлекчилер Валентина Карпова биле Людмила Вострикова тускай өөредилге дооскан соонда бо бригадага ажылдап эгелээннер. Олар ам коллективтиң мурнакчылары, хүндүтнелдиг кижилер болу бергеннер.

ЧУРУКТА: В. КАРПОВА биле Л. ВОСТРИКОВА.

И. ЦЕЛИЩЕВТИҢ фотозу.

ТОДАРГАЙ УДУРТУР

Ажылчы чоннар депутаттарының район Совединиң эзлчеглиг сессиязынга 1968 чылда районуң улус ажыл-агыйының планнарының дугайын болгаш район бюджединиң дугайында айтырыгны чугаалашкан. Төнүп турар ажыл-агый чылында районнуң колхозтары, совхозтары, үлетпүр бүдүүрүлгелери багай эвес түүнелдерни чедип алган. Бо чылдың 10 айларының дургузунда Чөөн-Хемчиктің көдээ ажыл-агыйының ишчилери эжир чылдың бо үезин-биле деңнээрге, эътти 893 центнер, дуктү 74 центнер хөйну, пландан ажыр 6068 тонна тарааны саткан. Сүт садар план база күүсеттинген. «Сүт-Хөл» болгаш СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтар көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле багай эвес ажылдаан. Ол совхозтар малчыннарның амыдырал хандырылгазын эжижидери дээш эвээш эвес ажылдарны кылган.

Районнуң үлетпүр бүдүүрүлгелери он айларның бүдүүрүлге программазын 114 хуу күүсеткен ийикпе пландан ажыр 346 муң ажыг рубльдің продукциязын бүдүүрүп үндүрген. Районда 82 өг-бүле чаа квартираларже көжүп кирген, азы 2590 дөрбелчин метр хемчээлдиг чуртталга шөлү ажыглалда кирген. Хөмүр-даш разрезинің дагжылары 120 муң тонна хөмүр-дашты казып тыпкаш, он айларның программазын ажыр күүсеткен. Хлеб заводу, ыяш ажылагыйы, автоажыл-агый база багай эвес ажылдааннар.

Район бюджединиң орулгалыг болгаш чарылгалыг кезектери багай эвес күүсеттинип турар. Бюджет күүседир талазы-биле ажылды Алдан-Маадыр, Сүт-Хөл, Хайыракан, Чыргакы көдээ Советтер эки организастаан.

Ындыг-даа болза улус ажыл-агыйының адырларында чамдык четпестерниң бары хомуданчыг. № 463 КМК он айлар иштинде 2090 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга киирер тургаш, 1736 дөрбелчин метрни ажыглалга киирген. Ол тудуг колонназының чамдык кылган бажыңнарының шынары багай. Чижээ, «Сүт-Хөл», «Чыраа-Бажы» совхозтарда кылган чуртталга бажыңнарының чылыглаашкыны багай, хаалгалары хагдынмас, дээвиир кырының довураа чуга, а печкалары чылыг бербес. «Чыраа-Бажы» совхозта машина-трактор мастерскаязының түдүүн каш чыл улаштыр чылдырып келген. «Искра» колхозта школа тудуу база чылыш чок болу берген. Колоннаның удуртукчулары эштер Островидов, Юдаков, Сендажы олар шиитпирлиг хемчег албайн турар.

Амыдырал хандырылга комбинадының планныг даалгаларны күүсеткейн, күш-ажылдың организастыын кошкатканының түүнелинде чамдык планныг көргүзүглерни сан талазы-биле күүседип-даа турза, бүдүүрүп турар продукциязының шынары куду, нормадан ажып турар өртектиглериниң түүү аажок улуг, өске албан организация черлеринге төлөөр өрезинің түүү база көвүдеп турар. Комбинаттың идик даараар, шак септээр, баш таарар, чүрүк тыртыпар черлериниң ажылынга контроль дыка багай тургустунган, ол черлерни харымлап турар цех начальниктериниң ээ-харыысалга чок чоруу шүгүмчүлелге таварышпайн турар. Ажылчы чоннарның кол хереглээр үүлдери болур туйбуну, чугайны, бажың херекселдерин комбинат ам-даа четчири-биле бүдүрбейн турар.

Сүт заводунуң чамдык ажылдакчыларының харыысалга чогундан чонну сүт-биле хандырары чамдык үелерде үстүп турар, садыг текилеринде сүт продуктулары кончуг кызы, 90 тонна хире сүттү хүлээп албайн ажыл-агыйларже дедир эгиткен.

Хлеб заводу бодунуң бүдүүрүлге программазын күүсеткен-даа болза, ооң садыгларже чорудуп турар хлебтери чаңгыс аай стандарт чок, булка бүрүзүнден 100—200 грамм четпейн баар, а чамдыкта хлебтің шынары багай, чиг болур таварылгалар хөй.

Чадаананың «Сельхозтехника» салбырының септээн тракторлары, автомашиналары, моторлары магадылал хуусааларынга четпейн үрелип турар. Мал ажылын механизастаарының херээн «Сельхозтехника» салбырының механиктери кончуг организас чок чорудуп турар.

«Большевик» колхоз биле «Чыраа-Бажы» совхоз мал өстүреринің планнарын күүсетпээн. Районнуң көдээ ажыл-агыйында малдың уксаазын эжижидер ажыл багай тургустунган. Хойнуң 67 хуузунуң, мыйыстыг бода малдың түүлге 50 хуузунуң уксаазы эжижээн.

— Район Совединиң күүскомунуң чанында көдээ ажыл-агыйның доктаамал комиссиязы кошкак ажылдап турар,— деп Хорум-Даг көдээ Совединиң даргазы эш Х. Адышаа шүгүмчүледи.—Бок үнүштер-биле демисел багай. Суттаттыг черлер четче ажыглаттынмайн турар.

Амыдырал хандырылга комбинадының, харылзаа конторазының, райпонуң болгаш ажылчын кооперацияларының четпес ажылын санал берген депутаттар болгаш активтер шүгүмчүлелдилер.

— «Октябрь 30 чылы», Ленин аттыг колхозтарда 70 ажыг кодан бар. Аңаа чаңгыс автолавка четтикпес-тир. Ол дугайын өөренип көөр херек—деп Ийме көдээ Советтиң даргазы эш Очур-оол саналдады.

Сүт-Хөл биле Ишкин аразының оруун ДЭЦ-ка шилчидип бөөр болза эки дээрзин «Сүт-Хөл» совхозтуң директору эш Жирнов бодунуң саналынга чугаалады.

Школаларның интернаттарын алгыдарының чугулазын санал бергеннер онзалап чугаалап өөрүп.

1968 чылда район күрүнеге 3060 тонна эътти, 2320 тонна сүттү, 260 тонна дуктү, 3800 тонна тарааны садар. Тарааның ниити чыылдазы 24621 тонна чедер.

Амыдырал хандырылга комбинады 413 муң рубльдің продукциязын бүдүрер. Хөмүр-даш разрези 160 муң тонна хөмүр-дашты казып тывар. Автоажыл-агый чери 286 муң тонна чүктү сөөртүр. Хлеб заводу 2485 тонна хлебти, 185 тонна булочкаларны быжырар. Сүт заводу 485 тонна сүт продуктуларын кылыр. Тудуг колонназы 1837 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга киирер. Ниити билиг школаларынга 7800 өөренкчи өөренир. Чоннуң амыдырал хандырылгазынга хамаарышкан янзы-бүрү планныг даалгалар ыяш ажыл-агыйынга, орук участогунга, «Сельхозтехника» салбырынга болгаш садыг организацияларынга бердинген.

1968 чылдың улус ажыл-агый планында бир чаа түүл болза, Чадаана хоорайга 100 квартираны бүсбиле чылыдар болгаш газ-биле чем хайындыр кылдыр кылырын көрүп турар. Өөрүнчүг факт. Дараазында чылдарда ол ажылдың хемчээли улам калбарар.

Район бюджединиң орулгалыг-даа, чарылгалыг-даа кезектери 3438 муң 750 рубль түнге бадылаттынган.

1968 чылда районнуң улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинің планы хоойлу кылдыр хүлээп алдынган.

С. ПАВУ.

СОВЕТ ЫРАККЫ ЧӨӨН ЧҮК

Ыраккы Чөөн чүктү ийи далайның чери деп адап турары ховар эвес. Соңгу талазында—Доштуг океанның, а чөөн талазында — Оожум океанның суглары-биле ол чугдунуп чыдар. Агаар-бойдустуң ширинн байдалдары, Россияның төвүнден ырактa турары ол чернің амыдыралчы угланышкынынга, экономиказынга, культурлуг амыдыралынга онзагай шинчини киирген. Чартык чүс чылдың дургузунда Ыраккы Чөөн чүктүң канчалдыр чаартының өскерилгенин, келир үеде ооң кандыг перспективалардыг болурун Ыраккы Чөөн чүктүң план комиссиязының даргазы, ол черге хөй чылдарда ажылдап келген **Николай Иванович Николаев** мынчалдыр чугаалап турар:

— Ыраккы Чөөн чүк кайгамчыктыг чурт. Санап четтиннес байлактарның чурту-дур. Ол калбак делгем болгаш Совет Эвилелиниң бүгү девискээринің дөрттүн бир кезиин эзлеп чыдар. Франция ышкаш ындыг он бир күрүнелерниң девискээрлери аңаа деңнежир.

Совет Ыраккы Чөөн чүк магалыг хөй бойдус байлактарлыг. Ол болза хамыктың мурнунда өнүүг болгаш ховар металлдар-дыр. Ону чүп чыдар далайларда болгаш хемнерде балыктар, далай продуктулары, далай аңы хөй. Оон киштерининн, дилгилериниң, астарының болгаш өске-даа аңнарының кештери делегей делгиирлериниң киржикчилерин магададып турар. А бистин арга-ыяштарывысты канчаар ону! Шиви, хады, оргаадай дазылы, лимонник, акиния... дээш, черле кандыг үүштер чок дээр. Оожум океан бассейнинде чурттар-биле ажыктыг харылзааларны тударынга Ыраккы Чөөн чүктүң географтыг байдалы аажок таарышкан, ынчаарга ол бассейнде чер бөмбүрзээниң чонунуң барык ден кезии чурттап турар болгай.

Улуг Октябрьның мурнунда маңаа үлетпүр дээрге-ле оонак кустарлыг бүдүүрүлгелер болуп турган. Ортумаабиле тус бүрүзүнде 15—20 ажылчыннарлыг үш үүс хире ындыг бүдүүрүлгелер турган дээр. Көдээ ажылагый база кошкак хөгжөөн турган. Үлетпүр болгаш аъш-чем бараанналрының аажок хөй нуруузун төп районнардан сөөртүп келир турган.

Ол чылдарда Ыраккы Чөөн чүкке түүлге 260 эмчи ажылдап, түүлге 300 хире студентилиг бир дээди өөредилге чери, үш тускай өөредилге чери турган.

1913 чылдыынга деңнээрге бистин экономиктиг районувуста үлетпүр бүдүүрүшкүнүнүң хемчээли 100 ажыг катап улгаткан. Ол чылдарда Ыраккы Чөөн чүктүң чону 5 ажыг катап өскен. Чурттуң чөөн талакы кыдыы **бедин хөгжүлделиг индустриялың болгаш мурнаңчы көдээ ажыл-агыйның чурту** апарган. Үлетпүрнүң кара металлургияныыдан эъш-чемнинге чедир ыяк хөй адырлары Совет эрге-чагырганың чылдарында тургустунган Дизельлерни, хоолайларны, компрессорларны, тараа ажаар комбайннарны, металл кезер станоктарны, күштүг трансформаторларны, одалга дериглерин ам оортан чурттуң өске районнарынче болгаш даштыкыже сөөртүп үндүрүп турар. Ыяш химиязының кайгамчык улуг бүдүүрүлгези — Комсомольскинің целлюлоза-картон комбинадындан баштайгы бараанныг целлюлозаны мырынай чоокта чаа Москваже чоруткан. Ол болза чуртка юбилей белээ болган.

Ыраккы Чөөн чүктүң улус ажылагыйының бүгү адырларында дээди болгаш ортумак өртемниг барык 350 муң специалистер ажылдап турар. Оларның аразында дээди өртемниг 43 муң чыгам инженерлер, 45 муң башкылар, 56 муң эмчилер болгаш медицинаның ортумак өртемниг хөй санныг кижи ажылдап турар. 23 дээди болгаш 114 ортумак өөредилге черлеринде 184 муң ажыг студентилер өөренип турар.

Совет эрге-чагырганың чылдарында чурттуң чөөн талакы кыдыының бүдүүрүкчү күштериниң хөгжүлдезинде чедишкиннер түүден-даа артыкилген. Ол улам ынай хөгжүүр. Бойдус байлактарыг ажыл-агый эргилдезинге өн дүрген, улам долу ажыглаар сорулга-биле бо чылдың июльде СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели «Ыраккы Чөөн чүктүң экономиктиг районунуң болгаш Чита областың бүдүүрүкчү күштерин улам ынай хөгжүдер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалды хүлээп алган болгай

Өөнүү металлургияны балык ыяш целлюлоза-саазын болгаш ыяш сайзырады ажылдар кылыр үлетпүрну, көдээ ажыл-агыйны дүрген хөгжүдерин, энергетика баазазын быжыглаарын, тудуг индустриязын болгаш тудуг материалдарының үлетпүрүн өстүрериниң темпилерин мурнады чорударын ол доктаалда көрүп турар.

Ам 1975 чылга чедир Ыраккы Чөөн чүктүң географиязы канчалдыр өскерли бөөрин чурт чуруундан көрүп көрээли. Чукотканың соңгу талазында алдын тывыжынын чаа төвү — Билибино чоокта чаа тыптып келген. Ыраккы Чөөн чүктү электроэнергия-биле чедиштир дүрген хандырар сорулга-биле Билибинога атомбиле ажылдаар чаа электростанцияны тудар. Ооң тудуун чоруда берген. Ол дээрге делегейниң Заполярьеде баштайгы атомнуг станциязы болур. Соңгу Чукотканың калбарып өрар алдын уургайларынга электроэнергияны беш чылдың төнчүзүнде-ле ол берип эгелей бээр. Ол болза алдын Колыманың ийиги чаяттыныышкыны болур.

Даглан баткан Зея хем—Колымадан үш муң ажыг километрден ыгып чыдар Ыраккы Чөөн чүктүң база бир энергетика төвүн—Зея ГЭС-ти ында тудуп турар. Ыяш, хөмүр-даш болгаш демир оудалар-биле байлак Амур областың соңгу талакы районнарынга Зея ГЭС амыдыралды хайныктырыптар. Ыяш химиязының улуг бүдүүрүлгези аңаа тыптып келир Зеяның энергиязы Ыраккы Чөөн чүктүң демир-оруу электри кужу-биле ажылдаар кылдыр шилчидер арганы бээр. Чаңгыс бо беш чылдың дургузунда безин Ыраккы Чөөн чүкке электроэнергия ажылдап үндүрери 1,7 катап көвүдээр.

Чаа металлургия баазазының дугайында план органнарында ам хөйну чугаалап турар. Ооң байлак черлери-ле хөй. Оларның кайызы өн ажыктыын экономиктиг саналгалар көргүзүштер. Демир рудаларының чаа байлак черлерин болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң металлургия баазазын тургузарынга эргежок чугула бүгүле үүлдерни ам геологтар кужениишкиннинг дилеп турар. Металлга негелделерниң өзүп турары-биле холбаштыр «Амурсталь» заводту чаарты дерип болгаш калбартып турар.

Комсомольск дээрге маадырлыг чалыы назынның үжен чылдар үезинде төрүттүнген хоорайы болуп турары бүгүдеге билдингир болгай. Ам ооң чанында ийи хоорайны — Солнечный биле Амурскини тудуп турар. Оларда ийи улуг бүдүүрүлгенин — Солнечныйның даг рудазы арыглаар комбинадының болгаш Комсомольскинин целлюлоза-картон комбинадынын корпустары бедип орар.

Сахалиннин болгаш Хабаровск Примоорьезинин экономиктиг харылзааларын ам ап көрээли. Бо беш чылда нефтинин ийиги, улам күүчүлүг бүдүүрүлге черин ажыглалга киирери көрдүнген. А 1972 чылга чедир газ дамчыдылгазын шейген турар, ол чорук Комсомольскинин үлетпүр-экономиктиг белдириниң бүдүүрүлгелерин газчыдар арганы бээр болгаш нефть-газ-химиянын чаа эртине байлактыг черлериниң орукту ажыдыптар.

Сахалиннің болгаш Приамурьеніңң экономиктиг харылзаалары, Ванино — Холмск аразының паром кежиин тударының дугайында айтырыгны шуут тургузуп келген. Оон төлевилелин доозар четкен. Амурда-Комсомольскинин чанынга бо беш чылда бистин тудуп кириптеривис паром кежии болгаш демир-орук көвүрүү Транссибирь оруу-биле кел чораан чүктерни ара дужүрбейн, шуут Сахалин ортулукка чедирер арганы бээр.

Приморье бо он чылда-ла Амур областың соонда, Ыраккы Чөөн чүктүң ийиги кочегарказы болу бээр.

Камчатканың термалдыг сугларын канчаар ону! Чер адааның чылыг энергиязы-биле хеделир электростанцияларны гударының суржулгазы бисте бар. Петропавловск-Камчатскийни чылыдылга-биле хандырары чергелиг, ыяк хөй сорулгаларны шиитпирлээрин дүргедедир арганы чиик өртектиг энергия Камчатка обласка бээр. Ол чартык ортулуктан алдын гывылган. Нефтинв силеп турар. Залыктап болгаш талай аңнарын аннап, ортан суднолар океанче хандыр эжиндирип чорун турар.

Ыраккы Чөөн чүктүң бүгү крайларын болгаш областарын сопчузубиле көрдүвүс. А ам алмаастарның болгаш эннуг металлдарның өртине байлактарлыг Якутияны көруштээли. Алмаз гывыжының чаа төвүн гудуп турар болгаш 1975 чылга чедир Якутияның чурт чуруунга чаа хоорай—Айхал тыптып келир.

Ыраккы Чөөн чүктүң чону чурттуң өске районнарныындан дыка дүрген өзүп турар. Совет эрге-чагырганың чылдарында ооң беш ажыг катап көвүдээнин үстүнде-ле чугаалаан болгай мен. Чоннуң моон соңгаар-даа дүрген өзери чайлаш чок. Үлетпүрнүң болгаш көдээ ажылагыйның дүрген хөгжүлдези аңаа илиг берип турар. Көжүп келгеннерге ам чиигелделерни база көрүп турар болгай. Оон ынай акша пособиези, чуртталга бажыңнарын тудуп алырынга чээли, өске-даа хөй үүлдер чоннуң улам ынайгы өзүлдезинге дөгүм болур. Чуртталга бажыңнарын, школаларны, эмнелгелерни, культура-амыдыралдың өске-даа тудугларын амгы беш чылдыынга деңнээрге аажок дүрген темпилер-биле тудар болгаш көдээ ажыл-агый улам ынай шапкын хөгжүүр.

Совет Ыраккы Чөөн чүктүң бо чылгы улус ажыл-агый планы чедиишкиннинг күүсеттинин турар. Пландан ажыр ам безин 200 ажыг миллион рубльдің продукциязын бүдүрген. Кылыгларның өн чугула хевирлерин: каңды, прокатты, электроэнергияны, хөмүр-дашты, нефтини казып гывар, тудуг ыяжын сөөртүп үндүрер болгаш балык тудар талазы-биле план ажыр күүсеттинин турар.

Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, Ыраккы Чөөн чүк бодунуң күүчүлүг бүдүүрүкчү күштерин улам-на дүрген темпилер-биле хөгжүдүп, бистиң чуртувуста коммунизм тургузуушкунунга чедиишкинниг бараан болдурар.

1967 ч. ноябрь 29.
ШЫН
2-ГИАРЫН

Комсомол конференцияларындан

УДУРТУЛГА, НЕГЕЛДЕНИ КҮШТЕЛДИРЕР

— Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылын байырлап арткеш, бистиң Төрээн чуртувус ийиги бежен чылынче бүзүрелдиг базым-биле кирипкен кайгамчыктыг үеде бистиң районнуң комсомол конференциязы эртип турар-дыр — деп, районнуң XVIII комсомол конференциязынга отчёттуг илеткелин ВЛКСМ Өвүр райкомунуң бирги секретары Мария Намнан ынчаар эгелээн.

СЭКП-ниң XXIII болгаш ВЛКСМ-ниң XV съездилериниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырып, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылын аныяк кижи бүгүдези күш-ажылчы белектерлиг уткаан турарын чедип алыр дээш ВЛКСМ райкому боттуг хемчеглерни аңаа хамаарыштыр ап келген. Райком ол талазы-биле хүлээп алган шиитпирлерин херек кырынга күүседир дээш аныяк ооллар, кыстарны күш-ажылче хаара тудуп, оларның кичээнгейин мындыг тодаргай сорулгаларже — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиринче, продукцияның шынарын экижиринче, ооң бот-үнезин чиигедиринче, бүдүрүлгениң чаа-чаа курлавырларын тып, ону чөп ажыглаарынче, чоннуң өнчү-хөреңгизин камгалаарынче, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржиринче мөөнеп келген.

Отчёттуг үениң иштинде районнуң комсомол организациязы мал ажылынче 183 комсомолчуларны болгаш аныяктарны чоруткан. Оларның иштинде кадарчылар, саанчылар, механизаторлар болгаш тускай эртемниглер-даа бар. Ол аныяк ажыл-ишчилерниң арызындан чаа-чаа мурнакчылар шылгарап үнген. Ылаңгыя «Торгалыг» совхозтуң Сарыг-Хөл сүт-бараан фермазы болгаш Чалааты салбырының эге организациязы алгылаан.

Ындыг чедиишкиннерни болгаш мурнакчы аныяктарны хөйү-биле адап болур. Бо дээрге ВЛКСМ райкому, ооң бюрозу аныяктарның күжүн ажыл-агыйга шын хуваап, билдилиг ажыглап, оларның ортузунга организакчы болгаш кижизидикчи ажылды багай эвес чорудуп келгениниң херечизи-дир.

Аныяктарның ниити болгаш политиктиг билиглерин бедидери — чугула сорулгаларның бирээзи деп чувени райком билип, ол талазы-биле организастыг хемчегларни ап, чамдык ажылдарны кылып келгенин конференцияга илеткелчи болгаш санал-онал берген эштер демдеглээн. Эрткен чылын районга дөрт кежээки болгаш бот-өөредилгелиг школаларны организастаан. Аңаа 122 аныяктар өөренип, онгу классты чамдыктары доозуп, дараазында класстарже өскелери шилчигилээн. Өөредилге чылын түнней тургаш, ВЛКСМ райкомунуң бюрозу комсомолчуларның болгаш аныяктарның ниити болгаш политиктиг билиглерин бедидер талазы-биле районнуң чамдык комсомол организацияларының эки ажылын демдеглээн.

1967—68 өөредилге чылында аныяктарның политиктиг өөредилгезин организастап чорударда, СЭКП райкому-биле сүмележип, «Комсомолчуларның болгаш аныяктарның өөредилгезин организастаар дугайында» ВЛКСМ ТК-ның тускай рекомендациязын барымдаалап чоруткан. Амгы үеде 12 политбөлүүмнерде 385 комсомолчулар организастыг өөренип кирипкеннер.

Ындыг янзылыг чедиишкиннер аныяктарның культурлуг дыштанылгазын организастаарында, школаларда, амыдырал хандырылга черлеринде болгаш өске-даа адырларда бар болза-даа, ВЛКСМ райкомунуң ажыл-чорудулгазында, ооң удуртулгазында чамдык четпестер барын конференция шыңгыызы-биле илереткен. Ылаңгыя ВЛКСМ райкому комсомол эге организациялары-биле болгаш комсомол бөлүктери-биле кошкак харылзааны тудуп келген. Ооң уламындан ажылга негелде сулар-ап келгениниң чамдык эге организациялар аныяктар ортузунга организакчы болгаш кижизидилге ажылдарын кошкак чорудуп, эренгей ажылдаан.

«Коммунизмче орук» колхозтуң Бора-Шай фермазында эге организация-биле райком кошкак харылзааны тудуп келгениниң ол организация үеден, канчаар ажылдап эгелээрин орта билбейн, ажылды ала-чайгаарлаашкынче киирген. «Чүнү кылып турар силер?» — деп секретарьдан айтырарга, тодаргай харыы бербес таварылгалар тургулаан. Бир эвес ВЛКСМ райкому кол кичээнгейин эге организациялар, бөлүктер-биле ажылче, аңаа боттуг дуза чедирип, аныяктар ортузунга оларның ролюн бедидеринче, организас талазы-биле быжыглаарынче доктаамал углап, тодаргай дузаны чедирип, үргүлчү харылзажып келген болза, комсомолдуң иштики ажылдарынга чамдык улуг четпестер-даа турбас, аныяктарның бот-идепкейи, ажылга харыысалгазы, четпестер-биле эптеш чок чоруу улам-на бедик болур турган.

Конференцияга санал-онал берген эштер комсомол райкомунуң отчёттуг үеде чорудуп келген ажыл-чорудулгазында чедер, четпестерни чидии-биле илереткеннер.

Конференцияга ВЛКСМ райкомунуң чаа составын сонгаан. ВЛКСМ райкомунуң секретарьлаларынга Мария Намнан, Ховалыг Кызыл-оол олар соңгутканнар.

К. САТ.

БААРЫНДА МАЛДАР ОЪТТААН...

Кайы-даа черде, ажыл-агыйның кандыг-даа адырларында мурнакчылар хөй. Оларны санааш, сантүүн үндүрер дээр болза, эвээш эвес үе херек апаар. Мурнакчыларның арызында ооң-даа эки түңнелди көргүзүп турар ең шалыпчы кижилер база бар. Бир эвес, Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозунга чеде бергеш, ооң даргазындан:

— Силерниң артельдиң малчыннарының иштинден ең мурнакчы кижи кымы? — деп айтырар болзуңарза, ол боданмайн-даа:

— Хойжу Салчак Дугуржап — деп дораан харыылаар.

Ноябрьның сооксумаар хүннеринің бирээзинде ол сураглыг малчынга ужуражы бергеш, хөйнүң хөреңгизин канчаар ажаап, кадагалап турарын айтырып, хандыр хөөрешкен бис.

— Бо колхозта малчыннар-ла хөй чер-дир. Ынчалзажок канчап үүлү силерниң бригаданар ең мурнакчы болу бергенил? — деп ооң айтыра каапкан мен.

— Колхозувустуң ады «Мурнакчы» болганда, бис канчан хожудаар деп бис. Ол атка дүүштүр ажылдаар ужурлуг кылдыр бодаар мен — дей-дир.

Ол баштак чугаада утка-ла хөй. 1962 чылдың өзеги. Ынчан колхоз баштаар чери Дугуржап Балчыровичини конторага чалап эккелгеш, чаа организастаттынган хойжу бригаданың бригадири болуп ажылдаарын саналдаан. Малчын кезек боданып тургаш, төпшээрежипкен.

Мурнунда үүгле чаңгыс кодан хой кадарып турганынга бодаарга, харысалга улгаткан. Бирээде, Манчүректің № 2 хойжу бригадазында аңгы-аңгы коданнарла хөй, ийиде, ында үүгле тыва уксаалыг хойлар үстүнген, үште, черниң байдалы кадыр-берт, ынчангаш трактор, машина-даа чорүй албас. Ындыг болганда, малдың чемин күзүн белткеәрде, кыжын ону кыштагларга чедирерде янзы-бүрү арганы ажыглаар апаар. Ол бүгү эш Дугуржапка билдингир.

Чылдар билдиртпейн эртип турган. Оларның арызында бергеидаа бар-ла. 40 ажыг градус соок хат-шуурганы-биле кады келирге малды ажаары белен эвес. Ынчалза-даа кышка белеткелди бедик деңнелге чорутканының түңнелинде ол бергелер улуг шаптык болбайн эртип тургулаан. Көргүзүг база-ла багай эвес. Бригаданың малчыннары 1965 чылда торүүр чүс хойга онаштыр 101 хураганны алган. Кижи бүрүзүнүң түс-түзүнде чедиишкини ооң-даа улуг. Дараазында чылдарда ажыл ооң-даа экижээн. Малдың чаш толуп камгалап алыр үе малчыннарга ең-не берге болур. Бригаданың хойжулары аңаа белеткелди күстен-не эгелээрлер. Хураганны менди ажаап алырында бир чугула чүве — күргаг өдек. Ону хойнуң бөлүп алгаш, кыжын чөп ажыглаар.

Бир-ле катап, хой төрүүрүнүң мурнуу чарыы турган. Бригадир ынчан малчыннар аалдары кезип, белеткелди катап хынап, өөрүнүң негелделерин билип ап, ону колхоз баштаар черинге дамчыдып бээри-биле демдеглеп ап чораан. Хойжулар ынчан чаш хураган ажаар черни боттарының билир, шыдаар шаа-биле кылып ап тургулаан. Малчын эш Хирлиг-оолдуң аалынга чеде бээрге, ооду хураган киирер клетка кылып турган. Хевирин көрүп турарга, черле шымбай, өске эштериннинден делгем-даа, эптиг-даа болган.

Малчыннарның «дүжүт ажаалдазы» деп чугаалажыры бачым үе-даа келген. Ынчан эш Хирлиг-оолдуң кылып алган клетказы ең эки болуп, чаңгыс хураган-даа хоратпаан. Ындыг болганда, бригадир демги чаартыкчы хойжунуң дуржулгазын өске хойжуларга таратказ, база-ла мындыг клетканы кылып алырын сүмелээн. Ол мурнакчы дуржулга бригадага үр болбаанда нептерээн, чаш хураганнарны камгалап алыры-даа дыка өкижээн.

Каш чыл улаштыр хойжу бригаданың бригадири болуп ажылдап келгеш, ооң билип алганы-даа хөй. Төрүүр хойну бир коданга-ла 250 баштан өрүлетпейн үзүп тургузарының чугулазын ол бодунуң ажылының дуржулгазындан көргеш, бригадазынга ынчалдыр боттандырган-даа.

Эгези чедип келген бо кыштың соогунга белеткелди Манчүрек бригадазының хойжулары чайынна эгелээн. Олар чаңгыс кижи дег организастыг үнгеш, кыш дургузунда четчир сигенни белеткеп алганнар. Ол сигенниң хөй кезии кыштагларда дүжүртүнген. Машина-биле сөөртүнмес боорга малчыннар аттарынга чүдүрүп туруп, ай чедир ажылдап келгеш, сигенни чедиргеннер. Малчыннарның боттарының чурттаар оран-савазы база белеткеттинген. Бо кыжын 20 малчын бажынга, 8 малчын өгге кыштаар. Хойжулар солун номчуурунга ынак. Ынчангаш олар келир чылдың парлалга чагыылгазын эки чорутканнар. Өг-бүле бүрүзү-ле ийиден күду эвес чагылгалыг. Бригаданың төвүнде — чунар-бажын, кызыл-булуң. Коммунистиг күш-ажылдыы деп ат дээш демисежип турар бо бригаданың малчыннары келир чылын 100 хойдан-на 100 хураганны алыр сорулганы салган.

Дугуржап Балчырович саасканнар ала аъдын мунгаш хойжу өөрүнүң кыштагларын кезий хапканда көөрге, артык күш немежи берген дег, эрези кире бээр. Оон харын-даа черинин дугайында малчын: «Баарында малдар оттаан магаданчыг Бай-ла Тайгам» дээш бадырыптарга, өөрү ону магадап туруп каарлар. Бригаданың хой малы оруктун ол-бо талазында делгем шөлду шыва апкан оттап чоруур.

С. МОНГУШ.

ЧУРУКТА: Салчак Дугуржап. Авторнуң фотозу.

Делегей бо хүннерде

Консультативтиг ужуражыышкынны чыылдырар дээш

НЬЮ-ЙОРК. АКШ-тың Коммунистиг партиязының чиңгине секретары Гэс Холл коммунистиг болгаш ажылчын партияларның консультативтиг ужуражыышкынын чыылдырар дугайында идеяны түүлдүг деп санаан.

Гэс Холлдуң чугаалааны болза: «Империализмге удур, ажылчын шимчээшкининиң ниити эрге-ажыктары дээш демиселди өске-даа бүгү эрге-ажыктардан бедик көрүп турар кижилер ол инициативага байыр чедирер. Цивилизацияның дешилгезинге моондак империализмниң политиказы болгаш күштери болуп турар деп чүвени билир бүгү кижилер ол инициативага байыр чедирер апаар.

Ол консультативтиг чөвүлел хурал ең сырый каттыжыышкынның түңнели болур боттуг чугула айтырыгларны шиитпирлээринге улам улуубиле дузалаар. Ол чорук демиселди улам дээре таарыштыр каттыштырарынга, дуржулганы солужарынга чедирер болгаш дешилгениң күштерин быжыглаарынга дузалаар.

Сырый каттыжыышкынның бо дешилгеан империализмче бүгү делегейниң идеологтуг болгаш политиктиг ең ажыктыг шаап халдаашкынынга эргежок чугула. Пролетаржы интернационализмниң идеяларын бедик деңнелче ол көдүрүп үндүрер. Сырый каттыжыышкынның бо дешилгези империализмге болгаш капиталистиг реакцияга удур демиселди чаа бедикче көдүрүп үндүрер».

ВЕНА. Австрияның Коммунистиг партиязы коммунистиг болгаш ажылчын партияларның консультативтиг ужуражыышкынынга киржир. Ол дугайын ВКП-ниң даргазы Франц Мурниц «Фолькештимме» солунга парлап үндүрген медеглелинде чугаалап турар. 1968 чылдың февральда коммунистиг болгаш ажылчын партияларның консультативтиг ужуражыышкынын Будапештиге чыылдырар дугайында 18 акы-дуңма партияларның саналынга АКП байыр чедирип турар дээрзин медеглелде демдеглээн.

ВАРШАВА. Делегей байдалының дугайында үзел-бодалдарны солужарының эргежок чугулазының дугайында, үмележилгелерни кылып, кады ходелиишкиннериниң шугумнарын ажылдап кылырының эргежок чугулазының дугайында бодалдарны дыка хөй партиялар шагдан бээр айтып келген дээрзин «Трибуна люду» солун коммунистиг болгаш ажылчын партияларның ам болур консультативтиг ужуражыышкынының дугайында дыңнадыгны парлап үндүрген. Грециянның Коммунистиг партиязының Болгарияда аян-чорук кылып чоруп турар төлээлери биле Болгарияның Коммунистиг партиязының төлээлериниң аразында чугаалажыышкынарның дугайында дыңнадыгны солуннар база парлап үндүрген. Делегейниң амгы байдалында коммунистиг болгаш ажылчын партияларның чаа чөвүлел хуралын чыылдырары кажангызындаа артык эргежок чугула апарган дээрзин ийи партиялар медеглээн. Ийи партиялар ол чөвүлел хуралды белеткээринге болгаш эрттиреринге ең идепкейлиг киржир.

БЕРЛИН. Герман Демократтыг Республиканың парлалгазы коммунистиг болгаш ажылчын партияларның консультативтиг ужуражыышкынын 1968 чылдың февральда чыылдырар дугайында дыңнадыгга улуг кичээнгейни салып турар.

Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының Төп Комитеди коммунистиг болгаш ажылчын партияларның делегей чөвүлел хуралын 1968 чылда чыылдырары дээш саналдаан дээрзин демдеглевишаан, «Трибоне» солунуң айтын турары: ындыг чөвүлел хурал империализмге удур, улустарның социал болгаш национал хоталгазы дээш, бүгү делегейге тайбыңны камгалаар дээш демиселге делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң, бүгү чурттарының социалистиг болгаш демократтыг күштериниң чаңгыс эвин быжыглаарының хөрээнге бараан болур.

Коллективтиг чөвүлел хуралдарны эрттиреринің хой янзы хевирлери, ийи талалыг болгаш хой талалыг сүмележилгелер, а ол ышкаш делегей хемчээлинге калбак чөвүлел хуралдар боттарын бадыткаан болгаш коммунистиг база ажылчын шимчээшкининиң политиктиг ажылчорудулгазының практиказында сиңиккен деп, солун демдеглеп турар.

Ам тайбыңга, национал-хоталгалыг шимчээшкинге, демократияга болгаш социализмге удур империализмниң угландырган агрессечи чимзенишкиннериниң идепкейжээнинің ужурунда, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң ходелиишкиннериниң чаңгыс эвин күштелдирери эргежок чугула деп, солун демдеглеп турар. Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның делегей чөвүлел хуралын чыылдырар үе келген деп, «Трибоне» солун бижээн.

(СЭТА).

Дең эргеге болгаш бот-бодунга ажыктыг болурунга үндезилээш...

Партияның Төп күүскомунуң киллдис эргелекчизи Т. Накан баштадыр Японияның Социалистиг партиязының төлээлериниң Совет Эвилелинге чоруп турган дугайында кады кылган дыңнадытта ноябрь 27-де Москвага ат салган. Найыралдың совет ниитилелдер эвилелиниң болгаш Бүгү-эвилелдің садыг палатазының аалчылары ийи неделя дургузунда Совет Эвилелинге чоруп турган үезинде Ленинградка, Хабаровскиге болгаш Находкага база барган.

Японияның үүрмек болгаш ортумак бүдүрүлгелери биле совет даштыны садыг организацияларының аразында садыгны улам ыңай хөгжүдеринге дузалаар сорулганы бодунуң мурнунга салган Япон-совет найыралчы садыгның ассоциациязын Японияның Социалистиг партиязының инициативазын ёзугаар тургускан дугайын япон тала совет организацияларга дыңнаткан. Ассоциацияның ажыл-чорудулгазы ССРЭ-ниң болгаш Японияның улустарының аразында найыралды быжыглаарының, тайбың дээш шимчээшкининиң хөгжүдериниң принциптеринге үндезилеттинген турар.

Совет тала ассоциацияны тургусканынга байыр чедирип, дең эргениң болгаш бот-бодунга ажыктыг болур чоруктун принциптеринге үндезилээш, ооң-биле кады ажылдажылганы чорударынга беленнинің дугайын япон талага бүзүреткен.

Талалар садыг-экономика төлээлерин солужарының, япон-совет садыгны улам ыңай хөгжүдериниң дугайын болгаш өске-даа айтырыгларны чугаалажып көргеш.

Дыңнадыгда демдеглеп турарыбиле алырга, совет организацияларының төлээлекчилери-биле төлээлериниң ужуражыышкынары болгаш беседалары найыралдың база бот-бодун бүрүн билчир чоруктун ёзузунга эрткен.

(СЭТА).

ДЖОН ГОЛЛАНДЫҢ ЧУГААЗЫ

ЛОНДОН. (СЭТА). Великобританияның Коммунистиг партиязының XXX съездизинге ВКП-ниң чиңгине секретары Джон Голлан чүве чугаалаан. Чөөн шимчээшкининиң чаңгыс эвиниң дугайында резолюцияның төлевилелиниң талазы-биле чугаалажылганың түңнелдерин ол үндүрген болгаш чуртта экономиктиг байдалды англи ажылчы чоннарның эргеажыктарынга таарыштыр өскертип шыдаар политиканы чорудары дээш демиселдің кол угланыышкынарын демдеглээн.

Амгы берге байдалда ажылчын шимчээшкининиң сорулгазы болза лейборисчи удуртукчуларның политиказынга үндезин өскерилгелерни киирериниче азы ону кылып шыдаар кижилерге орукту чайлап бээринче ол лейборисчи удуртукчуларны албадаарында болур деп, Голлан чугаалаан.

Бүгү ажылчын шимчээшкининиң эрге-ажыктарын барымдаалааш, коммунистиг партияның болгаш аныяктарның Коммунистиг эвилелиниң хүрээлеңин өстүрүп, быжыглаарының эргежок чугулазын, а ол ышкаш партияның парлалга органын дамчыштыр партийжи-чырыдылгалыг пропаганданы күштелдириниң эргежок чугулазын Голлан демдеглээн.

Соолгу үеде Англияның ажылчын шимчээшкининде чөөн үзелче боттуг бурунгаарлаашкынны англи коммунистерниң удуртукчузу демдеглээн. Ол чорукту лейборисчи партияның конференциязы болгаш британ профэвилелдериниң съездизи тодаргай көргүскен. Бо талазы-биле биче эвес ачы-хавыяа Коммунистиг партияга база хамааржыр дээрзин Голлан чугаалаан. Экономика кризизин үзүткаарының оруун айтыр, Вьетнамда америк агрессияга деткимчени соксадырынче чазакты албадап шыдаар чаңгыс аай калбак шимчээшкинни тургузарынга дузаламчы кылдыр билдиливисти болгаш политиктиг билиглеривисти салыр бис.

Коммунистиг өске-даа партиялар-биле кады бис база-ла империализмге удур демиселге делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң хүрээлеңин сырый каттыштырары-биле коммунистиг болгаш ажылчын партияларның консультативтиг ужуражыышкынының дугайында кыйгырыгны деткип турар бис.

Көрей Улус-Демократтыг Республика. Пхеньянда чурттал-га бажыңнарының тудуу. ЦТАК-СЭТА-ның фотозу.

КӨСКҮ АГИТАЦИЯ

Конкурс чүнү көргүскенил?

Чоокта чаа бистиң чуртувус бодунуң алдарлыг 50 чылын байырлаан. Бүгү улустуң өөрүшкүлүг байырлалынга турасказаткан солун хемчеглер найысылал. Кызылга база хөй эрткилээн. Оларның бирээзинге көскү агитацияның хоорай көрүлдези хамааржыр. Ук конкурсту 1966 чылдың октябрьда чарлаан. Чоокта чаа СЭКП Кызыл хооркомунуң бюрозу көрүлденин түңнелин үндүргеш, хоорайның үлетпүр, транспорт, тудуг организацияларынга, школа, өөредилге база албан черлеринге көскү агитацияның ролюн бедидеринге көрүлде ужур-дузалыг болганын демдеглээн.

Улуг байырлалды чедиишкиниг үткууру дээш социалистиг чарышты калбартырынга, план хүлээлгелерни күүседиринге конкурс салдарны чедирген. Республика типографиязы, септелге заводу, дааранылга комбинады, электростанция, сайгарылга базазы дээш өске-даа коллективтер юбилейге алдар кылдыр алган хүлээлгезин хуусаа бетинде күүсеткилээн.

Көскү агитация тодаргай сорулгалыг, утказы улам баяан, аңгы-аңгы хевирлерлиг болгаш идейлиг база уран-чечен деңнели бедээн дээрзин СЭКП Кызыл хооркомунуң бюрозу демдеглээн. Идеология ажылының бо чугула участогунче онза сагыш салганындан ээлээн хөй коллективтер (шупту 14 коллектив): алгы заводу, автосептелге заводу эрт комбинады, типография, сайгарылга базазы, № 2 АТА, респотребсоюзтуң АТА-зы, башкы училищези, № 7, 10 школалар, пионерлер бажыңы СЭКП Кызыл хооркомунуң Хүндүлел бижиктери-биле шаңнаткан.

Ылаңгыя автосептелге заводу көскү агитация талазы-биле ең дээре черде турар. Аңаа хамаарышкан бүгү үүлдерни эрткен чылдың чайынында-ла ук коллективке чугаалашкан. Акша-хөреңгини, херек үүлдерни, кижилерни тускайлаан. Хүннүң чугула айтырыгларынга кандыг-даа хамаарылга чок улуг чуруктар болгаш стендилер кайы хамаан чок тургулаан болза, ам байдал сыр өске. Заводтуң девискээри мырынай чаартынган, бүгү девискээр чаагайжыттынган, улуг эвес стендилерни таарымчалыг, көрүштүг кылдыр тургускулаан. Заводче кирер ажик аксында В. И. Ленинниң хөрек чуруун көргүскен стендиде мынча деп бижип каан: «В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болур оюн төлептиг уткуулуңар!» Бо кыйгырыг ам заводтуң кижи бүрүзүн соруг киирип, чаа-чаа ажыл-хөрекче, чедиишкиннерже хаара тудуп турар. Заводтуң социалистиг хүлээлгелерин эки көргүскен, бүгү түңнелдер тодаргай, хүндүлел самбыразын, цехтериниң ажылының түңнелин чаартып турар. Мурнакчылар болгаш бүдүрүлгениң хоочун кижилериниң портреттерин чыскааган черни кижи черле оюп эртпес, заводтуң чоргаарларын кымдаа сонуургаар. Бүдүрүлгелер удуртукчулары, партия организацияларының секретарьлары автосептелге заводунга барып, көскү агитацияны канчаар кылырын билип ап болур.

Кызыл садыгга хамаарышкан коллективтерде көскү агитацияның онзагай апарганын кызылчылар болгаш аалчылар-даа дораан эскерип каар. Ылаңгыя байырлалга белеткел үезинде хоорайның ээлээн хөй магазиннериниң, ылаңгыя үлетпүр бараннарының № 1, «Детский мир», «Юность» база гастрономияның кааталга-шимелдези көрүштүг болган. Лозун, плакат, хүндүлел самбыразы, чарыш түңнелдерин магазиннерден көрүп болур. Бо бүгүнү организастап башкарарынга Кызыл садыгның партия организациязының секретары А. П. Казанцевтиң база администрация черинің, профэвилел комитединиң ролю улуг болганы чугаажок.

Ниити хоорайның кааталгазында чаа үүлдер көрүлде үезинде база илерээн. «Октябрьның 50 чылы», «Авроранын даштаашкыны», «Шаанда болгаш амгы Тыва», «Беш чыл планын — амыдыралга» дээш совет эрге-чагырганың юбилейинге турасказаткан көргүзүглүг улуг чуруктар хөй. Улуг-Хемни кежир көвүргже киирер орук аксы база Шагаан-Арыг талазындан кээр орук аксы көрүштүг дериттинген. Үлетпүр бүдүрүлгелери, нефтебаза, Сибирьтехмонтаж участогу, сайгарылга базазы, респотребсоюз, электростанция, «Көк-Тей» совхоз хоорайның кааталга-дерилгезинге идепкейлиг киришкен.

Хоорайның кааталгазынга идепкейлиг киришкен эштерни мактаар апаар. Ол дээрге Кызыл садыгның чурукчузу В. В. Комналов, респотребсоюзтуң чурукчузу Г. Г. Соинцев, парктың чурукчузу Г. М. Чуприн, № 2 АТА-ның чурукчузу В. Е. Феоктистов ышкаш чурукчулар-дыр. Көскү агитация талазы-биле хоорай чөвүлелиниң даргазы, хоорайның кол чурукчузу Г. А. Торлук кааталга-шимелдеге улуг дузаны көргүскен.

Конкурсту түңнеп тура бо талазыбиле четпестерни бюрога чугаалашкан. Тыва суг тудуунуң тудуг монтаж эргелели, коммунтудугнуң септелге тудуг эргелели, амыдырал хандырылга комбинады, № 3 автоажылагый дээш өске-даа коллективтерде партия организациялары көрүлдеге барык-ла киришпээн. Бо коллективтерде байдал эжиирер туржук, улам баксыраан. № 3 автоажылагыйны ап көрээл. Эрткен чылын ол ажыл-агый көскү агитация талазыбиле дээре бүдүрүлгелериниң бирээзи турган. Партия организациязының секретары солушканы-биле байдал дыка өскерилген. Сагыш салбас чоруктун уламынан бар турар үүлдер-безин аай-баш чок баргылаан.

Коммунтудугнуң септелге тудуг эргелелинде көскү агитация оон дээредевес. Партия организациязының секретары турган эш Петеримов көскү агитацияны эжиирдерин аазап келзе-даа, ам бо хүнге чедир хүндүлел самбыразы-даа, көргүзүглер-даа чаартынмаан, лозун, плакаттар безин орта астынмаан.

Тыва суг тудугнуң тудуг монтаж эргелели (партия организациязының секретары турган эш Осипов) бо талазы-биле кончуг багай ажылдаан. Аңаа барган кижи Хүндүлел самбыразы, коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмү база лозун, плакаттарның доозун-довуракка бастырып, көрүштүг эвес дериттингенин дораан эскерип каар. Көскү агитация хөрээн чугула деп санаар болгаш ол бүгүнү кыска хуусалда эдип алыры үстүнде айыттынган партия организацияларындан негеттинип турар.

Идеология ажылының бүгү-ле хевирлериниң, ооң иштинде көскү агитацияның кол угланыышкыны ам В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл оюнга белеткел болур дээрзин партияның хоорай комитединиң бюрозу онзалап айыткан.

О. ЗАВЬЯЛОВА,

СЭКП Кызыл хооркомунуң пропаганда болгаш агитация киллдизиниң эргелекчизиниң ораланчызы.

Башкының дээди эртемин Кызылдың башкы институдунга чедип алгаш, республиканың школаларынче чоруп турарларның саны чыл келген тудум-на өзүп турар. Аныяк педагогтар бичии чаштарны эртемнериниң үндезининге өөредир хүлээлгезин эки күүседип турарлар.

ЧУРУКТА: Кызылдың башкы институдунуң физика-математика факультединиң дөртү курузунуң студентилери (солагай таладан) **В. Терешкина, Н. Некрасова, Ч. Вендерлых** олар электрилиг санакчыны өөренип олурлар.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

ЧАРЫШТЫҢ ЭГЕЛЕКЧИЛЕРИНДЕ

Баштайгы быскаңга шыптыра берген чыдар күскү шел чараш болгаш делгем. Ынчалза-даа «Червона Зирка» колхозтуң даргазы Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Г. Ф. Целех чүгле эртип бар чыдар күстүң чаражын-даа магадаваан.

— Бо кызыл-тасты көрүүлерем!—деп, күзүн чажып тараан кызыл-тастың бир дөзүн черден тура тыртып алгаш, ол көргүзүп турган.

Волочисскиниң кызыл-тазы шынап-ла эки: сып бүрүзүнде — дөрт-алды үнүш бар. Кайнаар-даа көөрге— деский, чаагай үнүштер.

— Чер болганда ындыг—деп, партия райкомунуң бирги секретары Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры М. И. Починок база чоргаарал-биле аңаа чугаалаан.— Бүгү 25 муң гектарда ындыг. А эки баштайгы үнүш— байлак дүжүттү алырының баштайгы негелдези ол болгай. Байлак дүжүт болур-даа ынчаш, тарааны гектардан-на 30 центнерни өстүрүп алыр деп хүлээлгени алганывыс аңаа чүве эвес болгай!

Беш чылдың онаалгаларын хуусаа бетинде күүседири дээш көдээ ажыл-ишчилерниң Бүгү-эвилел чарыжының эгелекчилери — Волочисск районнуң тараажылары тараа шелүнге эвээш эвес ажылдарны кылганнар. Дүжүттүң үндезини салдынган. Хөрзүн эки ажылдап кылдынган, шелдерде чемишчидилгелерни төккен. Күзүн чажып тарыышкынны кызаа одуруглуг болгаш хана-карактыг арга-биле чоруткан болгаш чүгле бирги класстың үрезиннерин чашкан. Сорт база бедик дүжүттүг — «Мироновская-808» деп кызыл-тас.

Волочисскиниң чер ажылдакчылары чигир сөөклазын өстүрер талазы-биле база дуржулгалыг хөй мастерлерлиг. Олар ылаңгыя бо чылын ооң эң бедик дүжүдүн ажаап алган. Ынчаарга ам ол чедиишкинни чүгле быжыглаар эвес, харын улам көвүдедирин олар бодап турар. Ооң шелдерин кызымаа-биле ажылдап кылгылаан. Хөрзүнче четчир санныг чемишчидилгени төккен.

— Чеже-чеже кылдыр төккен силер?— деп, бис сонуургадывыс.

— Гектарга сес центнер минералдыг чемишчидилгелер болгаш 26 тонна органиктиг бүдүмел чүүлдерин төп турар бис—деп, агрохимиктер харылады.

Келир үениң дүжүдүнүң дугайында сагыш салыышкыны мастерскааларда база илдең. «Шлях до коммунизму», «Червона Зирка», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтарга чордувус. Оларда тарылга машиналары шелче үнүптеринге шагда-ла белен. «Сельхозтехниканың» мастерскааларында септелгениң темпизи база бедик болдуу.

«Дүжүт үрезинден эгелээр» деп чон чугаалажыр. Чарыштың эгелекчилери ону эки билирлер. Күрүне шыгжамырларында бирги класстың үрезиннери часкы хову ажылдарын белен манап чыткылаар. Оларны эки белетккээн, часкы ажылдарга четчир ыылдыр шыгжаттынган.

Малчыннарның хүлээлгелери база улуг. Оларның сөзү ажыл-херек-биле карышпас. Мал кажаалары шуптузу эки септеттинген, олар—чылыглаан кажаларда. Мал чемнери хөй: бөдүүн чемнер ийи чыл иштинде четчир, шыытыг чемнер — нормадан бүдүн чартык катап хөй. Концентраттар база четчир. Күзүн-не семиртилгеде 28 муң ажыг баш мыйыстыг бода малды болгаш хаваннарны тургускан, ынчангаш келир чылдың бирги кварталында оон хөй зът алдынар.

...Волочисскиниң чер болгаш мал ажылдакчыларының кыйгырыы бүгү чуртка дыңналып үнген. Ынчангаш ол эгелээшкиниң эзлери болза беш чылдың онаалгаларын хуусаа бетинде күүседири дээш демисежип турар бүгү кижилерге амдан-на эки үлегерин көргүзе берген.

С. ШУМАХЕР,
СЭТА-ның корр.

Хмельницк областын
Волочисск району.

ОЧЕРК

САРЛЫКЧЫ

— Мээң кыштаам дээрге, магалыг чер болбас ийикпе. Сарлык малга-даа таарышкан, кадарчы меңзэ-даа хайыралыг, кадыр кашпал оран болдур ийин. Каан хүндүс өгнүн өрегезин аткаар октап алгаш, аякта изиг шайны аартап ижип, хараалча өттүр көрүп олурарга, сарлыктар дуу-ла ол эңмек хая бажында ийде оттап чоруур дивес силер бе. Булуттар безин чавыс көстүр, Саглы бажының дагларына орту шаа чүвелер көжүп чоруур, магалыг-ла оран эвеспе!

Куулар Санчы Бидип олурган черинге эрестин сүргей кожаңайнып каап, холу-биле айтып, аянныг-ла бадыткап олур. Күдерзимээр, шыырак, сиреш мага-боттуг эр-ле болгай. Өвүр районнуң «Кызыл тук» колхозунда партия организациязының секретары Саная Допчунович Ооржак бүлүү чуглуп-ла олур ийин. Санчы онуда-даа тоор эвес, өдек-кыштааның байдалын таныштырып, Саглы бажын мактап хөөревишаан.

— Одарны айтырган-даа херээ чок, мээн сарлыымга шуут-ла четчир, әлбек одарлыг чер болдур ийин. Шынаа дег, терең сиген чок-ла харын, кырындан көөр болза, куу хаялар эскертинер. Ынчалза-даа оттуң шынары эки, дөс-дөс кылдыр үнген, борбак-борбак, «изиг» от-ла болгай. Аңаа мал семис, күштүг турбайн канчаар.

Далаш чокка шөлээн хөөрежип олур бис. Малчынның өөнүң ишти шыырак-ла-дыр. Амгы үениң культурлуг эдилелдерин суваразын адап, санап турбас мен. Октябрьның алдарлыг бежен чылы-биле холбашкан чаа немелделерни — культурлуг амыдырал дээш демиселдин демдектерин эскерип олур мен. Өгнүң ханазын көжегелээн, чүзүн-базын өнүүт торгу кожаалар-биле угулзалап сыраан.

Аптара кырында социалистиг хүлээлгезин хоолааш тургузуп каан. Ында чүгле ажыл-агыйжы хүлээлгезин эвес, харын культурлуг амыдыралга чүүү чедип алырын база айыткан. Санчы биле Куу ийи аптараны хээлеп, каастап салып алган, үш чавыс сандайлыг. Куу оларны «чолдак сандай» деп адап олурду. Чүге дээрге өг иштинге бедик сандайга олурары эпчок болгай. Хүлээлгеде колхоз төвү — төрээн суурнуң культуразын бедидеринге малчынларның киржилгезин база айыткан.

— Сарлык-биле сүржүп чоруур кижи оюн-концертке киржир эвес, сагыш-сеткил аайы-биле эш-өөрге дем кадардан башка—деп, Санчы хүлээлгезин тайылбырлап олур. —Бичемден тура демир-хомус кылып билир кижи мен. Колхозумнуң клувунга үш хомусту кылып бердим. Хомустуң черле эткири эки боор чүве. Ынчаарга клуб иштинге оон-даа эткир хомус херек, дыка-ла кыскан мен.

Чоргааралдан ынакшыл тыптыр: чүү-ле чүвеге чоргаарланыр болдур сен, ол чүвеге ынакшып, аңаа бүгү күжүнү, мергежилиннии өргүүр болгай сен. Кижи амытанның сеткили ындыг болур. Санчы Бидип бодунуң чуруттаан Саглызынга, малдаан сарлыынга, сайзыраан колхозунга чоргаарланып, аңаа ынакшып ажылдап чоруур.

— Сарлык дээрге магалыг мал — деп, киживис хөөреп олур. — Кадыр даг-ла херек, өшкү үнмес турггдан безин харап чоруур. Даг оңдунга шуут дүгү кылдая бөөр. Ындыг-даа болза бойдусту кым билир, магадылап, эртемге даяныр болгай: он ийи тонна сиген кезер хүлээлгемни боттандырып алдым. Малым күжү-даа шыырак, доо-ла өрү көрүнерден: дешкилежип ойнап чорлар! Сарлыымның быазазын менди камгаладым, улгатканыдаа медээжок...

Малчынның социалистиг хүлээлгезин көлүрүп келдим. Төрүүр үүс сарлыктан тозан быазаны алыр дээн-дир. Кыдыгларын өнүүт карандаш-биле угулзалаап, сөзүн бижик машиназынга кактыргаш, хоолап каан чиик саазын, а берген сөстүң, хүлээлгенин аарын бодааш, ылавылап айтырдым:

— Херек кырында байдал кандыгыл, ынчаш? Бир эвес читкеден туткан санаптар болза, каш сарлык, каш быазаа барыл?

Санчы матпак баштыг улуг эргээ-биле өске холунуң салааларын чыттыр иткилеп кагды:

— Ам 118 сарлык бар, 119 быазаа бар.

Оон ыңай малчын мынчаар тайылбырлады: эрткен чылын оон коданынга 137 сарлык турган, оларның чамдыызы — эр сарлыктар, бо чазын үскеш, эт планынга чорудупкан. Оонаача кыштаанга-даа, Улуг-Даг баарында чайлаанга-даа Санчының сарлыктарын саап келген. Саая Куудан ангыда база ийи саанчы бар, олар сарлык саржаа дужаар планын күүседип келген.

Сарлыкка Куулар Санчы Бидип беш чыл ажылдаан. Ол үеним дургузунда хүлээгген малын чүгле онча-менди кадагалап келген эвес, харын баш санын өстүрүп, кадык-шыырак чаш төлүү чыл бүрүде камгалап ап келген. Беш чыл, чеди үүс ажыг быазаа—Санчының салыышкынын парторг Саная Допчунович бадыткап олур.

— Үстүү бригаданың, бо Чыраа-Бажы бригаданың партия болүүнүн удуртукчузу кижи болганымда, өске малчыннарга болганчок-ла чедип, аргыжып-ла турар болдур мен ийин—деп, Санчы бодунуң ажыл-чорудулгазынын база бир талазын ажыдыпты. — Каяа-даа коммунистер орук изеп, баштакчы туруштуу өлүүр болгай. Боттары-ла мурнап, хая көрбейн түтсүп-ла олурар эргевис чок, харын социаланнарны мурнакчыларының деннелинге чедирер, бүгү бригаданың ажылын өрү тыртар хүлээлелиг болгай бис. Коммунистер болүүнүн чүткүлү ындыг.

Санчының шырайы ширин, бүзүрелдиг кыныын келди. Бригадада 50 өреге бар. Оларның арызында хойжулар база эвээш эвес. Ол кижи бүрүзү-биле чугаалажып, оон сагыш-сеткилинче ханылап кирип, чугаага эптиг арганы тып чанчыга берген. Малчынның амыдыралы амыр эвес, кандыг-даа бергелер таваржыр, кижиниң мөзүзүнүн быжы аңаа илерээр, оон дадыгар. Ындыг болганда коммунист кижиниң сөзү чиге, чөптүг дузазы дээштиг, боттуг болур.

— Бистин бригадавыстың улузу солун чагыдылгазын организастыг эрттирген — дээш, Санчы парторгче айытты:— Чагыдылганы бижиткен даргавыс бо-дур, бо. Өреге бүрүзү «Шын» болгаш «Тываның аныяктары» солуннарны чагыдып алган. «Правда» солунну бижиткен коммунистер база бар. Оон ыңай акы-дунма кожаларывыстың амыдыралын чырыткан «Амгы Моол» журналды база дыка сонуургап чагыдып ап турар бис. Чараш өөнүт чуруктарлыг «Огонёк» журнал база-ла бистиң хөй-хөй малчыннарывыстын ынак журналы апарган.

Чугаа бир үзүктелди. Санчы сарлыктарының одарынче углуг бар чорааш келди. Сагыжы дөстүнмес эр боор он. Өгнүн херээжен ээзи Саая Куу бисти шайлаткаш, мунненип кагды. Оон бистин айтырыыныска харылап олур:

— Кудай чүдереп, боранналда турар чыл болду бо. Сүт-саанга мындыг чай берге боор чүве болгай... Ынчалза-даа сарлыывыс одар-белчиирин, суг-суггадын, кегженип дыштанып өйүн таарыштырып келген бис. Улуг-Даг-ның баарында черлер, бо-ла Ангырак сарлыкка мен-не мен дээр, терең сигенниг-даа, сай-даштыгдаа черлер чүве. Бис үш саанчы бо чайын он бир тонна сарлык сүдүн сайгарып дужаадывыс.

Санчы өөп келди. Чугаавысты уламчылап олур бис. Ыржымга сарлык быазаларының мыкынайнып эдери, даван-даяктың казырашкан даажы дыңналып тур.

— Энме-хаяажок-ла эвес, саныг-хемчээлдиг девискээрде турар бода малывыс-тыр, сарлыкче ам-даа кичээнгейден салза — деп, көдээ коммунист дөстүнмейн олурду. — Кадыр-каскак черниң байдалынга өзер, чиик ботүнелиг эзт бүдүрериниң база бир эптиг курлавыры болуп турар. Улуг сарлык аарыг деп аарыгдаа билбес, чүт деп чүт-даа билбес, амыр амытан чүве. Быазазында харын аарыган болур, өтпектээнде сүт мырыңай пат. Ынчалза-даа оон быазазында ажаалдазы малчын кижиниң бодундан хамаарыр. Сарлыктың төвиг деп чүвези медээжок, кадыр-берт тевер. Ол база-ла малчын кижиниң онзагай эрезин, кашпагайын негээр.

Чоргааралдан ынакшыл тыптыр... Куулар Санчы Бидип бодунуң чуруттап келгени Саглы бажында чоргаарланыр, ажылында чоргаарланыр, колхозунга ынак деп чугаалаары хоомай-дыр. Ийи хадын, булак суг азы борбак тей, өске чүү-даа дижик, кижиниң сагыжында Төрээн чуруттуң хайыралыг дөмдээ турар. Ол демдекти көрүп, сагыш-сеткилдиң ханызында кадагалап, аңаа эргеленип чорааш, улуг чуртка, улуг чонга бараан болуп, күжүвүстү харам чокка өргүп чоруур болгай бис. Өвүр-Саглының колхозчузу Санчының чоргааралы болган ынакшылы шак-ла ындыг.

А. АЛЫМ-ООЛ.

Совет библиотекалар 50 чыл дургузунда

Ноябрь 27-де ССРЭ-ниң В. И. Ленин аттыг Күрүне музейинде библиотекаларның болгаш культура институттарының Улуг Октябрьның 50 чылынга турасказаткан эртем сессиязы ажыттынган.

Ам Совет Эвилелиде янзы-бүрү адырларның 370 муң библиотекалары ажылдап турар. Хөй миллион номчукчуларга чедингир ийи миллиард ажыг номнар оларда бар. Эвилелдешкен республикаларда библиотека хөрээниң чечектелиишкини болза, бистиң чуртувуска боттандырган культура революциязының аажок улуг чаалап алыышкыннары болур.

Улуг библиотекаларның, культура институттарының болгаш ном палаталарының ажылдакчылары Совет эрге-чагырганың 50 чылдарының дургузунда библиотека хөрээниң теориязының болгаш практиказының хөгжүлдезиниң дугайын сессияга чугаалап бөөрдер.

Социалистиг чуруттарның национал библиотекаларының директорларын сессияга чалап келдирген.

(СЭТА-ның корреспондентизи).

Бирги чер дээш

Хол бөмбүү бистиң чуртувуста эң-не неперенгей массалыг оюннарның бирээзи. Кызылдың башкы институдунуң курстар аразынга оолдарының, уругларының хол бөмбүүнүң командаларының юбилейлиг чылда институттуң чемпиону деп ат дээш маргылдаазы чидиг, солун демиселге эрткен. Шупту оолдарның 13, уругларның 12 командалары ойнаан.

Оолдарның аразынга I—II-ги чер дээш маргылдаа литфактың бирги курузу-биле биохимия факультединиң III-кү курузунуң аразынга болган. Кандыг дээр боор, халдап, камгаланып турда литфактың бирги курузунуң оолдары шыырак-ла, ынчалза-даа биофактың ойнакчылары шынгыы, дидим ойнааннар. Баштайгы ийи оюнга литфак чиигги-биле уткан. Үшкү оюн эң-не чидиг демиселге эрткен. Сан 14:9 кылдыр, биофакчылар ударының кырында келген. Ынчалза-даа литфакчылардан Монгуш Бапын-оол, Ооржак Сендаш олар онза чараш ойнаан, 17: 15-ке биофактың командазын уткан.

Ынчангаш литфактың бирги курузунуң М. Бапын-оол, О. Сендаш, Ш. Монгуш, Б. Чавынчак, Б. Хертек, М. Самбуу, К. Дадар-оол олардан тургустунган оолдар командазы, шыырак болгаш дуржулгалыг удурланыкчыларын шуптузун уткаш, институттуң чемпиону болган.

Түннелинде литфактың бирги курузунуң оолдар командазы-биле уругларның эрткен чылгы чемпиону физматтың үшкү курузунуң студентилери бирги черни алгаш, шилчип чоруур кубокту алган. Командаларның ойнакчыларынга шаңнал бижиктерни тывыскан.

М. ШААЛЫЙ.

Барын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозунуң Аяңгаты салбырының ажылчыннары болгаш салбырның төвүнде албан черлериниң ажылдакчылары бо чылдың парлалгазындан 200 ажыг солун, журналдарга чагыдылганы кылып алган, ап номчуп турарлар. Салбырда чагыдылга кылбаан өреге чок.

Мында почта чедирилгези сөөлгү үеде дыка бакыраан, ыракта коданнарда малчыннар чагыдылгазын ийиүш неделя иштинде албас апарган. Малчыннарга почта чедирерин салбырның удуртукчулары хандырар турбужа, эргелекчи Хомушку Мөге малчыннарның негелдезин тоон көрбейн, почтаны саадатпайн чедирер дугайында аазаашкын кылып келген. Почтачыны томуйлап каар, орта ажыллавас, удатпас өске кижи ажылдай бөөр. Ынчангаш кадарчылар чагыдылгазын үр үеде албайн турар.

Салбырның ажыл-ишчилери 1968 чылдың парлалгазынга идепкейлиг киржип, өреге бүрүзү ийи-үш чагыдылганы кылган. Бо чылдың чагыдылгазынга деңнээрге келир чылдыы дыка хөй болган. Салбырда ниитизи-биле 380 кезек солуннарга, журналдарга бижидилге кылдынган. Салбырда ортумак школаның башкылары чон ортузунга парлалга тарадыр талазы-биле организастыг ажылды үлегерлиг чорутканнар. Школаның директору Өпеш-оол баштаан башкылар малчыннарга чедип, суурда өрегелерни кезип турган, дыка хөй журналдарга, солуннарга бижидилгени кылган.

Республика солуннарынга бижидилге салбырда үргүлчүлевишаан, «Шынга» 130, «Тываның аныяктарынга» 80 ажыг бижидилге кылдынган. Хойжу коммунист Билин-оол болгаш Эртине-Очур, Серин-оол, Сайын-Белек болгаш өскелер-даа 4-тен 10 чедир солун, журналдарга чагыдылганы кылганнар.

Келир чылдың парлалгазынга чагыдылга көвүдээни-биле почта чедирилгезин, эң ылангыя малчыннарның чагыдылгаларын чедирип бөөрин экижидери салбырның удуртукчуларындан, партия, профэвилел организацияларындан амдыгаастан негеттинип турар апарган.

С. СААЯ.

ЧЕМНИ ЧҮГЕ ЭКИ ХАЙЫНДЫРЫП АЛЫРЫЛ?

Аъш-чемден хоранналы бөөрининң чылдагаалы болза чемге бар болуп болур организмге хоралыг будүмелдерни тывылдырган аарыгдан болдур. Хоранналышкынны бактериалдыг болгаш бактериалдыг эвес деп ийи кезекке ылгаар.

Бистер борта чүгле бактериалдыг хоранналышкынның дугайын тодаргайлап көрээли. Ылаңгыя эткe соккан мыйыстыг бода мал болгаш хаваннарниң эдиндге чоруур салмонеллдер дээр микробтар ооң өскүдүкчүлери болур. Хөй нуруулукда ындыг малдар дириг чорааш аарып, кемдеп ийикпе дыка могап-шылап чораанындан ооң түннелинде ындыг микробтар ооң организминге өлүп-төрүп, тыптыр. Баштай оларның ижин-шөйүндүзүн дамчааш ханыга, лифмалыг системазынга болгаш шынаннарынга баар. Чөзүп-на ындыг болган өлүрген малдарның эдиндеп, оон кылган чемнерден (тырткан эт, гуляш, рагу) кижи хоранналы бөөр.

Салмонеллдер ханалаан продуктулар аңаа аъш-чемден өөң, амданы болгаш чыды-биле ылгалбайн турар. Ындыг болуктуң микробтары болза хайындырган изиг чемге өлүп каар. Шала хайындырган азы быжыраан чемперге демги микробтар дириг артып калыр, ылаңгыя- мөн эткe болгаш эткир балыктарга чедир хайындырыныкайн артып калыр. Ооң чылдаганы болза ындыг продуктуларны чылыг багай дамчыдып эрттиринде болуп турар. Оларны хайындырып азы быжырып белеткеп турда дашты өртеңип азы быжа берге-даа ханызы барып бышпас, мынчаргаш ында бар ындыг микробтар өлбейн артып калыр. Оон улам демги продуктуларны чигген кижилер хоранналы берген, аарып болур.

Ындыг микробтарлыг продуктуларны чиг турда кезип турган бижектерден ийикпе эт тыртар машинадан белек чемнерже дамчый бөөр таварылгалар бага-ла ондагайлыг. Оон чайлар төлээде чиг эт кескен бижектерни, ону тыртках эт тыртар машиналарны хайындырган сугга ылап-ла эки чүп каптар херек.

Чижектен көрүп көрээлиңер: рынокта (базаарда) хынаттынмаан эт садып алгаш шинчип көөрге, бактерияларның чуурганы нептерээн эт болган. Оон кылган котлеттерден кижи хоранналы турган, ооң-биле катай белеткээн картофельден хоранналы турган таварылга бага бар. Годарадып келирге чүү болганыл дээрге, эттен кылган котлеттерде микробтар ол эки хайындыртынган болганындан өлүрүлеп калыылаан, а картофельди демги эт тыртках чүгбаан машинага чуурган болгаш ону шала чылыткаш, үтке холааш наш шак иштинде чылыг черге тургузуп каан турган. Эттен дамчаан демги микробтар аңаа таварылганы өзүп көвүдээр аргалыг болган. Ынчангаш бышкан чемни чиг чемнер-биле ийикпе чылыдып каан продуктуларга холуп болбас. Ол сорулга-биле чем белеткээрде чиг продуктулар кезип-кээп белеткээр бир, чүгле бышкан чемнер белеткээрде ажылаар — өске калбак арыг ыяш чадыгларны ажыглаар херек. Ол ышкаш эттен кылган продуктуларны холу-биле тыртайн, сергээ ажыглаар болза эки. Чиг чем кылырда хереглеп турган эт-хереклелин горчицалыг ийикпе ижер содалыг изиг сугга эки чүп каптар болза чөзүүр.

Белен чемнерни дораан ажыглаар болза, хоолуулуг болгаш арыг-шевер болуп хөөрээр артар дээрзин утпас болза эки. Эртеңги болгаш кежээки чемненилгеге хереглээр аъш-чемни шыгжаар ужурга таварышканда, ылап-ла серинч черге тургуулар херек. Ындыр чемнерни эки изидери чугула.

Чемнен хоранналыры улуг нуруугунда-ла 12—24 шак болгаш билдинип келир. Оон билдинип келир демдектери: мага-бот сулараар, дидирээр, температураны ылгадыр, куску келир, баш аарыр, ижин-долгаар, куду чолуртур болур. Ындыг таварылгаларда эт изии 40 градус чеде бергилээр, ол байдал ийи-үш хонук үргүлчүлээр.

Интоксикация дээр чемнерден тускай хоранналышкын база турар. Ол аарыгның нептередикчилери ботуликустуң тускай микробтары болуп турар. Ындыг микробтар болза 22—37 градус изиггe, ылаңгыя эт болгаш балыктан кылган консерваларга нептерээр. Ынчангаш аскы-быдык, дуңзаалап каан черлериндeн хөөп чарлы бергилээн азы ыйлып калган темир савалардыг консервалларны садып алырындан ойталаар херек. Ол аарыгдан нерөйлерниң кемдээшкиннери база болгулаар. Ук аарыг 12-ден 14 шак чедир билдиртпейн чоруп болур. Ынчан кижиниң караанын көөру баксыраар ийикпе аскы-дужуу курлаар. Оон аары-биле аараан таварылгаларда шынганнарының ажыл-чорудулгазы кошкан, мага-боду деридер апаргылаар. Оон өске хоранналышкыннардан ылгалдыг чүвеги болза, ынчан кижиниң температураны улгатпалы, харын-даа аналдазындан кудулаары болур. Ук аарыг 4—8 хонук чедир үргүлчүлеп болур. Ону тускай эм-биле эмнеп экиртир.

Чемден хоранналыр аарыгларның тарадыкчылары кежи ириңнеп аарып чоруур, ангиналап, үстүку тыныш органнарының катарларындан аарып чоруур кижилер база болгулаар. Ынчангаш ындыг аарыг кижилерни аъш-чем кылыр черлерге ажылдадыр чорукту шуут хоруздаар ужурлуг.

Аъш-чем будурулгелеринде чоруттунуп турар санитарлыг арыг-шевер чорук талазы-биле хеммеглер чемден хоранналыр чоруктарны баш удур болдурбазынга улуг ужур-дузалыг.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

КИНО

НОЯБРЬ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: **«Марианна»** 10, 11.45, 1.30, 3.15, 5, 7, 9.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Күүлүг соруктуглар»** (1-ги, 2-ги сериялары) 1, 4.30, 8 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Удуп чыдар арзылаң»** 10, **«Өскерликчи чорук»** 12, 2, 3.50, 7.30, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Ыржымче дезинишкин»** 3, 6.40, **«Гайдуки»** 4.50, 8.30 шактарда.

ХААКТААШКЫНЧЕ БОЛГАШ КОНЬКИЛЗЗШКИНЧЕ УРУГЛАР!

Черни хар шагда-ла агарты шыва алы берген, каток шелүн домуруп, аштап казы, кыланайнып чыдар.

ШУПТУ ХААКТААШКЫНЧЕ БОЛГАШ КОНЬКИЛЗЗШКИНЧЕ, УРУГЛАР!

Спорт херээ кижиниң кадынга дыка ажыктыг. Ол организмни дадыктырып, шынган эттерни сайзыралып, өкпенин ажылдаарын экижидип турар.

Аныяк хаакчылар болгаш конькичилер! Чылыг кылдыр болгаш чигедир кеттиниңер. Ылаңгыя спортчу хеп келер болза таарымчалыг болур.

Дыка изирниктир кеттинменер. Ол силернин кадынарга хоралыг болур.

Үргүлчү спортту кылыңар. Спортчу үргүлчү кылыр чорук кадыкшылды быжыглаар.

Спорт хөрөнге киржириңерниң мурнунда ыяап-ла эмчи-биле сүмележиңер.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Редакциянын АДРЕЗИ:

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу бажын № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизинин 23-54, агитация болгаш пропаганда киллизинин 37-13, көдээ ажыл-агый киллизинин 21-47, үлетпүр киллизинин 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал киллистериниң 21-27, иштики информация киллизинин 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелинин чанында парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, 1).

Солун неделяда алды катап үнер

ТС—01375.